

A vármegye választott tisztviselőitől a bürokratákig

*Az erdélyi megyei tisztviselők professzionalizációjának/
deprofesszionalizációjának statisztikai elemzése,
1918–1925***

From County Elected Officials to Bureaucrats.
A Statistical Analysis Regarding Professionalization/
Deprofessionalization of County Public Servants in
Transylvania, 1918–1925

ABSTRACT: In this study, we compare the group of county officials of the historical Transylvania (former Grand Principality) in 1918 with the county officials of 1925, and based on sociological models of professionalization, we try to find an answer to the questions of to what extent the significant changes following World War I influenced the county officials, what consequences this change had on the professionalization of this category, and what effect factors such as ethnicity, professional qualifications or official experience had in this context.

KEYWORDS: professionalization, deprofessionalization, civil servants, elite change, public administration, Transylvania, 1918.

* Pál Judit, történész, a *Babeş–Bolyai* Tudományegyetem (Kolozsvár) Magyar Történeti Intézet egyetemi tanára. E-mail: pal.judit@ubbcluj.ro, ORCID: 0000-0002-2615-1187

Vlad Popovici, történész, a *Babeş–Bolyai* Tudományegyetem (Kolozsvár) docense. E-mail: vlad.popovici@ubbcluj.ro, ORCID: 0000-0002-0990-9021

** A tanulmány első változata franciául jelent meg: Une analyse statistique du personnel de l’administration publique départementale de Transylvanie pendant son intégration administrative au royaume de Roumanie (1918–1925). *Histoire et Mesure*, 2022/2. 99–124. Román nyelven kissé módosított változatát közzétűk: De la aleşii comitatului la birocraţi. O analiză statistică a nivelului profesionalizării/deprofesionalizării funcţionarilor publici judeţeni din Transilvania anilor 1918–1925. In: Radu, Sorin – Schmitt, Oliver Jens (ed.): *România interbelică. Modernizare politico-instituţională şi discurs naţional*. Iaşi: Polirom, 2023. 159–191.

A tanulmányban összehasonlítjuk a történelmi Erdély (egykori Nagyfejedelemség) 1918-as vármegyei tisztviselők csoportját az 1925-ös megyei tisztviselőkéivel, és a professzionalizáció szociológiai modelljeiből kiindulva arra próbálunk választ találni, hogy az I. világháborút követő jelentős változások milyen mértékben befolyásolták a megyei tisztviselői kart, ez a változás milyen következményekkel járt e kategória professzionalizációjára, valamint ebben az összefüggésben milyen hatást gyakoroltak olyan tényezők, mint az etnikai hovatartozás, a szakképesítés vagy a hivatali tapasztalat.

A professzionalizáció elméleti és normatív keretei

Max Weber jól ismert modelljében a modern bürokrácia számára elengedhetetlen a közigazgatási apparátus professzionalizációja, amelynek feltételei – többek között – a szakosodás, a hierarchia és a világos szabályok megléte, a kinevezés, valamint az egységes alapelvek szerinti előlépés (a döntő tényezők a képzettség, a képesség és az érdem).¹ Harold L. Wilensky amerikai szociológus ötlépcsős professzionalizációs modellt dolgozott ki, ezek szerint egy szakma/hivatás² professzionalizációja szempontjából a döntő lépések: a foglalkozás „főfoglalkozássá” válása; a szakirányú képzés; szakmai szervezetek, egyesületek megalakítása; a hatáskör törvény általi szabályozása; formális etikai kódex kidolgozása.³ Más modellek más szempontokat is bevonnak,⁴ többnyire a következők kombinációját: felsőfokú szaktanulmányok, szakmai etikai, illetve magatartási kódex, autonómia, piaci monopóliumra való törekvés, presztízs, vizsgarendszer, szakmai identitás, a hierarchikus előmenetel egységesített rendszere (*corporate ladder* – vállalati ranglétra).

Az elmúlt évtizedekben egyre intenzívebbé váltak a modern társadalmakbéli hivatásokról szóló viták; az amerikai szociológusok által kidolgozott klasszikus professzionalizációs modelleket⁵ továbbfejlesztették, és a különböző térségek sajátos feltételeihez, illetve a gazdasági, társadalmi és politikai változásokhoz

¹ Weber, Max: *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. Frankfurt am Main: Zweitausendeins, 2008. 164–166.

² A magyar terminológia bizonytalanságára és a téma magyarországi recepciójára lásd: Halmos Károly – Szívós Erika: Doktor úr, tanár úr, főszerkesztő asszony: a hivatások a köztudatban és a modern történetírásban. *Korall*, 2010/42. 5–18.

³ Wilensky, H. L.: The professionalization of everyone? *American Journal of Sociology*, 1964/2. 137–158. Magyarul lásd: uő: Minden szakma hivatás? *Korall*, 2010/42. 19–53.

⁴ McClelland, Charles E.: Zur Professionalisierung der akademischen Berufe in Deutschland. In: Conze, Wolfgang – Kocka, Jürgen (ed.): *Bildungssystem und Professionalisierung in internationalen Vergleich*. Stuttgart: Klett-Cotta, 1985. 247.

⁵ Lásd: Parsons, Talcott: The Professions and Social Structure. *Social Forces*, 1939/4. 457–467.; uő: Professionals. In: Sills, David L. – Merton, Robert K. (ed.): *International Encyclopedia of Social Sciences*. Vol. 12. New York: Macmillan, 1968. 536–547.

igazították.⁶ Történeti perspektívában gyakran hangsúlyozták a professzionalizáció fontosságát a modernizációban, lineáris folyamatról azonban nem beszélhetünk.⁷ Míg a '60-as években Harald L. Wilensky azon tűnődött, vajon „mindenki professzionalizációjának” („professionalisation of everyone”) leszünk-e tanúi,⁸ és az elemzők hangsúlyozták a szakmai elit növekvő jelentőségét a modern világban,⁹ később egyre inkább elemezték is a problémákat. Eliot Freidson szociológus szerint például a professzionalizmust egyre inkább fenyegeti a bürokrácia és a fogyasztói logika,¹⁰ sőt, egy „deprofesszionalizációs” folyamatról is beszélnek.¹¹

A 19. században azonban, amikor lerakták annak a rendszernek az alapjait, amelyet utóbb Weber modellezett, más volt a helyzet: egész Európában általános fel lendülés zajlott a professzionalizáció terén, amely a közigazgatásra is kiterjedt, noha a szakirodalom elsősorban az ügynevezett szabad foglalkozásokra (orvosok, ügyvédek stb.) összpontosít.¹² Jelentős eltérés volt mind a különböző foglalkozási csoportok professzionalizációja, mind az egyes európai államokban lezajlott folyamatok között, de említést érdemel az a némileg paradox helyzet is, hogy bár a sikeresen professzionalizálódott szakmák a haladás zászlóvivőinek tekintették magukat, gyakorlóik továbbra is „céhes” kiváltságok és mentalitás, valamint a 19. század előtti korszakban gyökerező szakmai kultúrák védelmezői maradtak. A helyi és nemzeti elit tagjaiként gyakran versenyhelyzetbe kerültek annak ellenére, hogy oktatási és kulturális hátterük közös volt. A pártatlanság és a közjó hangsúlyozásán alapuló etika kialakítása fontos elemét képezte a professzionalizációs folyamatnak. Míg Nagy-Britanniában, Olaszországban vagy Svájcban az ügynevezett „úriemberi foglalkozások” („gentle-

⁶ A tágabb témaköréről lásd: Dent, Mike et al. (eds.): *The Routledge Companion to the Professions and Professionalism*. London: Routledge, 2016.

⁷ Siegrist, Hannes: The Professions in Nineteenth-Century Europe. In: Kaelble, Hartmut (ed.): *The European Way: European Societies during the Nineteenth and Twentieth Centuries*. New York – Oxford: Berghahn Books, 2004. 68–88.

⁸ Wilensky, 1964. 158.

⁹ Például: Freidson, Eliot: *Professionalism: The Third Logic*. Chicago: University of Chicago Press, 2001; Perkin, Harald: *The Third Revolution: Professional Elites in the Modern World*. London: Routledge, 1996.

¹⁰ Lásd: Brint, Steven: *Eliot Freidson's Contribution to the Sociology of Professions. Work and Occupation*, 1993/3. 259–278.

¹¹ Ackroyd, S.: *Sociological and organizational theories of professions and professionalism*. In: Dent et al., 2016. 30.

¹² Lásd például: Nelson, William E.: *The Roots of American Bureaucracy, 1830–1900*. Cambridge (Massachusetts) – London (England): Harvard University Press, 1982; Siegrist, H.: *Bürgerliche Berufe. Die Professionen und das Bürgertum*. In: uő (ed.): *Bürgerliche Berufe. Zur Sozialgeschichte der freien und akademischen Berufe im internationalen Vergleich*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1988. 11–50; Burrage, Michael: *Unternehmer, Beamte und freie Berufe. Schlüsselgruppen der bürgerlichen Mittelschichten in England, Frankreich und den Vereinigten Staaten*. Uo. 51–83; Perkin, Harold: *The Rise of Professional Society: England Since 1880*. London – New York: Routledge, 1989; Lutz, Raphael: *Recht und Ordnung: Herrschaft durch Verwaltung im 19. Jahrhundert*. Frankfurt: Fischer Taschenbuch, 2000.

man professions”), mint például az ügyvédi hivatás mintaként szolgáltak a többi értelmiségi foglalkozás számára is, Franciaországban, Németországban és a Habsburg Monarchiában – amelyek bürokratikus hagyományokkal bíró államok voltak – ezt a szerepet nagyrészt a köztisztviselők töltötték be.¹³ Általában a kontinentális Európában az állam szerepe sokkal hangsúlyosabb volt, mint Nagy-Britanniában, és a 19. század közepéig egy „felülről” indított professzionalizáció figyelhető meg.¹⁴ Ez a megfigyelés érvényes a Délkelet- és Kelet-Európában létrejött új nemzetállamokra is, beleértve Romániát, még akkor is, ha ez utóbbi esetében a professzionalizáció folyamata lassúbb és kevésbé teljes volt, a politikum és a közigazgatási apparátus közötti erős kölcsönös függőség miatt.¹⁵

A társadalom és az állam közötti közvetítő szerepükből, valamint magas szintű képzettségükből adódóan előnyöket élvező köztisztviselők azon sikeres és magas presztízsű csoportok közé tartoztak, amelyek képesek voltak megvédeni érdekeiket, és korán kialakítani a szakmai identitást, egy esprit de corpst (testületi szellemet). Ennek a folyamatnak voltak már előzményei a korábbi évszázadokban, de az állami jogszabályozás általánosan 1800 után kezdett jelentősebbé válni. A képességek és a szakértelem mellett számos előírást is bevezettek a különféle közigazgatási tisztségek betöltéséhez szükséges végzettségre vonatkozóan, olyan körülmények között, amelyekben a felsőfokú oktatás – sőt, akár a középfokú is – még javarészt az elitek kiváltsága volt.¹⁶

Bár a 19. században egyrészt a modernizációs folyamat és a közigazgatás növekvő komplexitása, másrészt az európai fejlemények megkövetelték a köztisztviselők szakképzési folyamatának szabályozását és egységesítését, Magyarországon a változások – legalábbis vármegyei szinten – több évtizedes késéssel következtek be, részben azért, mert a középszintű közigazgatás, azaz a vármegyék széles körű autonómiája fékezte ezt a folyamatot. Az igazságszolgáltatás és a közigazgatás végleges szétválasztása 1869-ben¹⁷ eltérést eredményezett a két szakterü-

¹³ M. Buragge szerint a francia forradalom nyomán a köztisztviselők valóságos „diadala” köszöntött be. Vö. Burrage, 1988. 64–65.

¹⁴ Hannes, 1988. 22. Lásd még: Hannes, 2004. 69–77. „A bürokratikus államok elsősorban »közszolgálati foglalkozásokká« alakították a szakmákat.” Uo. 76.

¹⁵ Marton, Silvia: Becoming Political Professionals. Members of Parliament in Romania. In: Pál Judit – Popovici, Vlad (eds.): *Elites and Politics in Central and Eastern Europe (1848–1918)*. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang, 2014. 267–280.

¹⁶ Lásd erre vonatkozóan Pierre Bourdieu gondolatait is az oktatás szerepéről – az általa keletkező kulturális tőkéről – az elit kialakulásában. Bourdieu elméleteinek összefoglalását és példákat a gyakorlati következményekről lásd: Brown, Phillip – Power, Sally – Tholen, Gerbrand – Allouch, Annabelle: Credentials, talent and cultural capital: a comparative study of educational elites in England and France. *British Journal of Sociology of Education*, 2016/2. 191–211., különösen 191–193., 198–199.

¹⁷ 1869. évi IV. törvénycikk a bírói hatalom gyakorlásáról. 1. §. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86900004.TV&targetdate=&printTitle=1869.+évi+IV.+törvénycikk&referer=1000ev> (Letöltés ideje: 2024. november 12.)

let személyzetének képzettsége között. Míg az igazságszolgáltatásban dolgozók számára kötelezővé tették a jogi tanulmányokat, addig az egyébként a vármegyei közgyűlések által választott megyei közigazgatási tisztviselők számára egy ideig még a felső szintet illetően sem létezett ilyen előírás. Az 1870. évi XLII. törvény hasonló követelményt csupán a tiszti főügyészi (ügyvédi vizsga), a főjegyzői és az árvaszéki elnöki (jogi tanulmányok és vizsga, kivéve, ha az adott személynek már volt tapasztalata ebben a beosztásban) tisztségekre írt elő.¹⁸

Döntő lépést tettek ez irányba az 1883. évi I. törvény elfogadásával, amely minimális követelményként előírta, hogy több közigazgatási funkcióban – a központi és helyi állami intézmények mellett – a vármegyei tisztviselőknek (alispánok, jegyzők és szolgabírók, egészen le a szolgabírósegédekig) legalább négy év jogi és államvizsgával lezárt államtudományi tanulmányokat kell elvégezniük, vagy doktori fokozatot kell szerezniük állam- vagy jogtudományokból, illetve ügyvédi oklevéllel szükséges rendelkezniük. A tiszti ügyészek, valamint a törvényhatósági árvaszéki elnökök és ülnökök esetében minimális követelmény volt a jogtudományi államvizsga. Különös módon a főispánokra nem létezett formális képesítési követelmény.

Azok számára, akik már hivatalban voltak, a törvény mentességet biztosított, elfogadva az egyetemen kívüli jogi tanfolyamokat vagy a befejezetlen tanulmányokat is. A törvény értelmében olyan gyakornokok is kinevezhetők voltak tisztviselői beosztásba vagy segédszolgabíróknak, akik ugyan befejezték tanulmányaikat, de még nem tettek államvizsgát, azzal a feltétellel, hogy egy éven belül tanulmányaikat lezárják, ellenkező esetben elvesztik a hivatalt.¹⁹ A gyakorlatban viszont számos kivételt tettek még egy évtizeddel a törvény elfogadása után is. A pénzügyi és számviteli tisztviselők számára kötelező volt az érettségi vagy a felsőkereskedelmi iskola elvégzése, valamint egy állami számviteli tanfolyam. A segédszemélyzet esetében a minimális követelmény legalább négy gimnáziumi osztály vagy a polgári iskola elvégzése volt, ami (az elemi iskolával együtt) legalább nyolc osztályt jelentett. A törvény előírta egy gyakorlati közigazgatási vizsga bevezetését is, de ezt végül csak a községi és körjegyzőkre vonatkozóan alkalmazták; az 1900. évi

¹⁸ A törvény előírta: „a főjegyzőre és árvaszéki elnökre nézve annak igazolása, hogy valamely jogi tanintézetben a tanfolyamot elvégezte, vagy a megfelelő elméleti vizsgát letette, avagy már hasonló közhivatalt viselt. A tiszti ügyészre nézve az ügyvédi oklevél. Az orvosra és állatorvosra nézve a magyar államban érvényes oklevél, és két évi gyakorlat. A mérnökre nézve a szakma önálló üzésének jogosultsága s két évi önálló gyakorlat.” 1870. évi XLII. törvény-cikk a köztörvényhatóságok rendezéséről, 67. §. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny/?docid=87000042.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28> (Letöltés ideje: 2024. november 12.)

¹⁹ 1883. évi I. törvénycikk a köztisztviselők minősítéséről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny/?docid=88300001.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31> (Letöltés ideje: 2024. november 12.)

XX. törvény²⁰ számukra növelte a követelményeket is, előírva a gimnázium elvégzése után egy év gyakorlatot és a gyakorlati tanfolyam sikeres elvégzését.

A rendszert a kortársak elsősorban a szakirányú közigazgatási képzés hiánya miatt bírálták. Jóllehet a kor közigazgatási szakemberei közül sokan szorgalmazták a szakirányú képzés bevezetését és a jogi tanulmányoktól való egyértelműbb elválasztását, mások – különösen a jogászok – azzal érveltek, hogy ez a szétválasztás nem előnyös, és támogatták azt az elképzelést, miszerint a közigazgatásban dolgozók is rendelkezzenek legalább jogi államvizsgával, amely viszont egészüljön ki közigazgatási gyakorlati tanfolyamokkal. A magyar jogászok országos kongresszusa 1911-ben ebben a szellemben fogadott el egy határozatot, a köztisztviselők képzési rendszerének szervezésében az osztrák és a porosz modellre hivatkozva.²¹ A rendszer azonban az I. világháború végéig változatlan maradt, részben a megyei közigazgatási reform nagyra törőbb, ugyanakkor nehezebben megvalósítható tervei miatt. Már a 19. század végén felerősödtek a „közigazgatás államosításáról” vagy legalábbis a megyei választások eltörléséről és a köztisztviselők kinevezési rendszerének bevezetéséről szóló viták. Tisza István kormánya még egy erre vonatkozó törvényjavaslatot is kidolgozott, de a háború kitörése miatt a kérdés lekerült a napirendről.²²

Amint látható, Magyarországon a vármegyei tisztviselők professzionalizációja lassú és nehézkes folyamat volt, s az I. világháború végéig nem zárult le.²³ Bár több mint három évtizeden keresztül tárgyaltak róla, és voltak a végleges rendezésre irányuló kísérletek, nem vezettek sem a megyei tisztviselők kinevezésének – legalábbis a fontosabb tisztségek esetében –, sem szolgálati pragmatika bevezetéséhez. A kor politikusai számára egyértelmű volt – ahogyan az 1904. évi X. törvény indoklásában is szerepel –, hogy a köztisztviselői állás nem maradhatott „mellékállás”, hanem az érintettek megélhetését fedező főfoglalkozássá kellett válnia. Ennek biztosítása az állam elsődleges érdeke is volt, ennek ellenére különböző okokból mégis a régi helyzet állandósult.²⁴

²⁰ 1900. évi XX. törvénycikk a községi közigazgatási tanfolyamokról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90000020.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D35> (Letöltés ideje: 2024. november 12.)

²¹ Lásd: *Az 1911-ik évi országos jogászgyűlés irományai I. Vélemények*. Budapest, Magyar Jogászegylet, 1911. Rövid összefoglaló: Dárdai Sándor: *Az országos jogászgyűlés tárgyalásai. Közjogi és közigazgatási szakosztály. Jogtudományi Közlöny*, 1911/43. 366–367.

²² Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976. 275–298.

²³ Hasonlóan problémás volt a politikusok professzionalizációja, vö: Cieger András: A politikus mint hivatás a 19. századi Magyarországon? *Korall*, 42. 20010. 131–150. Cieger amellett érvel, hogy a 20. századi szociológia formális feltételei nem alkalmazhatók minden szempontból a 19. századi valóságra, és a formális feltételek hiánya ellenére nem volt olyan nagy különbség a nyugat-európai országokhoz képest.

²⁴ Szabó Miklós: *Új vonások a századfordulói magyar konzervatív politikai gondolkodásban. Századok*, 1974/1. 43–44.

A vármegyei tisztviselők a 20. század elején váltak aktívabbá, amikor egy kongresszust követően országos egyesületbe szerveződtek (1903). Mindazonáltal fontos formális követelmények hiányoztak: Wilensky modellje szerint a profeszszionalizáció utolsó két szakasza.²⁵ Bár a köztisztviselőknek szolgálati esküt kellett tenniük, és a korabeli sajtó tárgyalta a magatartási normákat, az elkövetett vétségek pedig fokozatosan törvényi szabályozás alá estek, külön etikai kódexet nem dolgoztak ki. A két világháború közötti időszakban néhány formai feltétel teljesült, de a pozíciók autonómiája csökkent, és valószínűleg a presztízsük is. További kutatások tisztázhatják majd, hogyan változott a szakmai etika vagy a hivatás megítélése ebben az időszakban.

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását követően, az I. világháború után az új államok eltérő módon viszonyultak az örökölt bürokratikus apparátushoz, és az egyes utódállamokban a közigazgatási tisztviselők testületében bekövetkezett változások is különböztek. Ami Erdélyt,²⁶ pontosabban az 1918 után Magyarországtól Romániához került területet illeti, a kérdéssel a román történetírásban többen foglalkoztak, ennek ellenére még nem született kimerítő tanulmány a kérdéskörben, és tudomásunk szerint tartományi léptékű kvantitatív elemzés sem.²⁷ A jelenlegi tör-

²⁵ Wilensky az amerikai valóságot szem előtt tartva dolgozta ki modelljét. A professzionalizáció országoként és szakmákként eltérő utat járt be, mégis úgy éreztük, hogy némi módosítással itt is használható viszonyítási alapként. A modelltől és a „félprofesszionális” csoportok tanulmányozásának fontosságáról lásd: Vári András: Félprofik, parciális polgárok, egészen úriemberek? A professzionalizációs folyamat útjai és kutatási alternatívái a 19. századi Európában. *Korall*, 42. 2010. 152–154.

²⁶ E tanulmányban a szűk értelemben vett Erdélyre fogunk hivatkozni, amely kizárólag a Magyarországgal közjogilag egyesített egykori nagyfejedelemség területét jelenti, viszont a Bánág és a Partium területeit már nem, amelyek integrálása az „Erdély” terminológiába 1918 után kezdődött.

²⁷ Válogatott szakirodalom: Sachelarie, Ovid – Georgescu, Valentin Al.: Unirea din 1918 și problema unificării legislației. *Studii. Revistă de Istorie*, 1968/6. 1185–1198; Iancu, Gheorghe: *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918–1920)*. Cluj-Napoca: Dacia, 1985; Galea, Aurel: *Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria (2 decembrie 1918 – 10 aprilie 1920)*, Târgu Mureș: Tipomur, 1996; Uő: *Procesele verbale ale Consiliului Dirigent ale Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria*. Târgu Mureș: Editura Dimitrie Cantemir, 1999; Agrigoroaiei, Ion: Măsurile de unificare legislativă și administrativă în România Întregită. *Analele științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, seria Istorie, 44–45/1998–1999. 59–76; Radu, Sorin: Unificarea administrativă a României Mari în gândirea politică a lui Iuliu Maniu. *Annales Universitatis Apulensis. Historica*, 2–3, 1998–1999. 15–27; Leuștean, Lucian: *România și Ungaria în cadrul „Noii Europe” (1920–1923)*. Iași: Polirom, 2003. 126–138; Turliuc, Cătălin: Construcția națională românească și identitățile regionale. Modernizare și omogenizare în secolul al XX-lea. În: Agrigoroaiei, Ion (coord.) – Buriană, Ovidiu – Iacob, Gheorghe – Turliuc, Cătălin: *România interbelică în paradigmă europeană*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005. 65–106; Guțan, Manuel: *Istoria administrației publice locale în statul român modern*. București: All Beck, 2005. 237–247; Calcan, Gheorghe: The Administrative Unification of the Completed Romania. The

ténétírói kép mélyreható változást mutat mind a közigazgatási elit, mind általában a köztisztviselők körében, amely folyamat a magyar tisztviselők románokkal való felváltását, valamint a személyzet beáramlását feltételezte a Román Királyságból (Órománia, Regát)

Az I. világháború után és a közigazgatás irányításának átvételét követően a román állam képviselőjében eljáró Kormányzótanács a Magyarországhoz tartozott területek közigazgatásának megszervezését és működését az 1919. január 24-i I–IV. számú rendeletekkel²⁸ szabályozta, amelyek nagy vonalakban a dualista kor szak jogszabályainak folytonosságát írták elő. Összességében a Kormányzótanács által hozott törvények és végrehajtási utasításai 1918 decembere és 1919 júliusa között e vonatkozásban azt a célt szolgálták, hogy a közszolgálatokat olyan módon vegyék ellenőrzésük alá, hogy az biztosítsa a lakosság számára a zavartalan működés folyamatosságát, valamint az állam biztonságát egy olyan periódusban, amikor a köztisztviselők nagy része nem volt román, s lojalitásukban az új hatalom nem bízott. Emellett szükségesnek tartották a jövőt illetően előrevetíteni a közigazgatásnak a Romániában működő modell szerint történő egységesítését. Ennek eredményeként olyan intézkedéscsomag született, amely a régi rendszert részben – legalábbis elméletben – demokratizálta (például a virilizmus intézményének eltörlésével),²⁹ ugyanakkor viszont túlzott központosítást vezetett be, amely a döntéseket a prefektusok kezében összpontosította, és szinte korlátlan hatalmat biztosított számukra, beleértve a kinevezéseket és az elbocsátásokat is. Ily módon a korábban választott vármegyei tisztviselők fölött (akik immár megyei tisztviselők lettek,

Stages of the Administrative Integration of Transylvania, 1918–1925. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 2010/6. 16–29; Sora, Andrei Florin: *Servir l'état roumain. Le corps préfectoral, 1866–1940*. București: Editura Universității din București, 2011. 82–91; Calcan, Gh.: *Unificarea administrativă a României întregite (1918–1925). Integrarea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei în structurile administrației românești*. Cluj-Napoca: Mega, 2016.

²⁸ Decret Nr. 1 despre funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice, aplicarea legilor, despre funcționari și întrebuințarea limbilor [1. sz. rendelet a közszolgálatok ideiglenes működéséről, a törvények alkalmazásáról, a köztisztviselőkről és a nyelvhasználatról]. *Gazeta Oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria*. Sibiu, reprint. 1919/6, ian. 14/27. 25–26; Decret Nr. 2 despre funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice administrative [2. sz. rendelet a közigazgatási hivatalok ideiglenes működéséről]. Uo. 26; Decret Nr. 3 referitor la investirea cu drept municipal a orașului cu consiliu Sibiu [3. sz. rendelet Nagyszeben tanácsa által irányított város municípiumi joggal való felruházásáról]. Uo. 26–27; Decret Nr. 4 pentru stabilirea unor denumiri românești la administrație și justiție [4. sz. rendelet egyes román elnevezések megállapításáról a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban]. *Gazeta Oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria*. Sibiu, reprint, 1919/7–12, febr. 1., 6., 8., 12., 19., 22, 9–10.

²⁹ A dualizmus korában a megyei, városi és községi bizottságok fele választott tagokból, másik fele pedig a legnagyobb egyenes állami adót fizetőkől (az úgynevezett virilisekből) állt.

mivel a vármegyéket megyékké nevezték át) ekkortól teljesen a központi hatalom rendelkezett.

1919 novemberében lépett hatályba az „Állami tisztviselők fizetéséről, kinevezéséről, besorolásáról, előléptetéséről és nyugdíjazásáról szóló normativa”, amely a megyei közigazgatás működésének általános feltételeit szabályozta. Noha abból indultak ki, hogy a régi közigazgatás minden pozíciója anyagilag fenntarthatatlan, a valóság az volt, hogy az elkövetkező években a tisztviselők száma lassan, de folyamatosan növekedett, különösen az alsóbb szinteken. A normativa megtartotta az 1893. évi IV. törvény szerinti tizenegy szolgálati osztályba való besorolást.³⁰ Az alacsonyabb beosztású köztisztviselőket (XI–VIII. osztály) és a kisegítő személyzetet az illetékes osztályok vezetői nevezték ki, míg a közép- és felsőszintű tisztviselőket a Kormányzótanács (gyakorlatilag a prefektusok).

A szakképzés tekintetében a rendelet kimondta:

„a közigazgatás bármilyen hanyatlásának elkerülése érdekében elvben fenntartanak az 1883. évi I. törvényekben meghatározott rendelkezések a köztisztviselők képzéséről. Az egyes szolgálati ágakra előírt képesítési követelményektől a szervezés kezdeti szakaszában megengedhetők eltérések; a szükséges képzéssel rendelkezők természetesen előnyt élveznek.”³¹

Egyértelművé tették viszont, hogy az állapot átmeneti, amíg „az államigazgatás megszervezésének kezdeti szakaszán túl nem jutunk”, és hogy a Kormányzótanács által szervezett rövid tanfolyamok nem pótolják a formális szakképzést. A 33. § értelmében iskolai végzettség szerint négy kategóriába sorolták a köztisztviselőket: a) azok, akik legfeljebb négy gimnáziumi osztályt végeztek; b) azok, akik öt-nyolc gimnáziumi osztályt kijártak, de nincs érettségi vizsgájuk; c) azok, akik érettségivel rendelkeznek és beiratkoztak egyetemre vagy akiknek van közigazgatási végzettségük (beleértve a közjegyzői oklevelet is); d) azok, akik egyetemet végeztek. Mindegyik kategóriához besorolási fokozatot, valamint meghatározott fizetési és előmeneteli szinteket rendeltek.

A normativa 18. §-a megállapította a nemek közötti egyenlőséget, míg a 19. § kimondta az egyenlő bérezés elvét az állami (beleértve a megyei) és a városi, valamint községi tisztviselők között, azonos fizetési osztályok esetében.³²

A normativa előírta, hogy a régi tisztviselők megtarthatják korábbi beosztásukat azzal a feltétellel, hogy esküt tesznek a román államra. Abban a fizetési osztályban

³⁰ Normativ pentru salarizarea, numirea, încadrarea, înaintarea și pensionarea funcționarilor de stat [Az állami köztisztviselők fizetéséről, kinevezéséről, besorolásáról, előmeneteléről és nyugdíjazásáról szóló normativa]. *Gazeta Oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria*. Cluj, 1919/69–70, noi. 25. 1–8.

³¹ Uo. 8. §.

³² Uo. 18–19. §.

maradtak, amelyben átvették őket, vagy kivételes esetekben egy osztállyal feljebb léphettek. A régi közigazgatás lemondott vagy az esküt le nem tett és emiatt elbocsátott tisztviselői, ha vissza akartak volna térni a közigazgatási rendszerbe, nem kérvényezhették visszahelyezésüket a korábbi beosztásba, és szaktudásuk elismerésére személyenkénti vizsgálatot követően kerülhetett sor. A tisztviselőket nem lehetett számukra kedvezőtlen áthelyezésnek vagy változtatásnak alávetni, kivéve lefokozás esetén, ami fegyelmi vizsgálat nyomán következhetett be.³³

A közigazgatási rendszeren kívülről érkező pályázók esetében a kinevezés írásbeli kérelem és a következő adatokat tartalmazó dosszié alapján történt: születési idő és hely (az alsó korhatár 18 év volt), egészségi állapot, iskolai végzettség, katonai szolgálat, családi állapot és nyelvismeret. Az összeférhetetlenségi eseteket az 1896-os Szolgálati Szabályzat tartalmazta,³⁴ és a hierarchikus szolgálati viszonyok és rokon kapcsolatok átfedését tiltották gyermekek, szülők, testvérek és sógorok esetében. Jóllehet a 39. § előírta, hogy vezető szolgálati beosztásba³⁵ kizárólag tapasztalt tisztviselőket lehet kinevezni a szolgálati idő és a hivatali magatartás figyelembevételével, amint azt az alább ismertetett adatok igazolják, ez a rendelkezés számos esetben létszámhiány miatt nem volt gyakorlatba ültethető.

A Kormányzótanács működésének megszűnése után több olyan jogszabály született, amelyek előírásai a köztisztviselőkre vonatkoztak, és különösen a döntéshozatali eljárások központosítására irányultak.³⁶ Ugyanakkor több strukturális módosításra is sor került, például az árvaházak a Belügyminisztérium Általános Egészségügyi és Közgondozási Főfelügyelőségének³⁷ lettek alárendelve, illetve a megyei számvitelt az alprefektusi hivatalok vették át.³⁸ Az 1919. novemberi

³³ Uo. 21–22., 47–48. §.

³⁴ *A magyar királyi pénzügyminisztérium ügykövére vonatkozó szolgálati szabályok gyűjteménye*. Budapest: Magyar Királyi Pénzügyminisztérium, 1896. Bár a szabályzat eredetileg a Pénzügyminisztérium és alárendelt szervei számára készült, azt valamennyi minisztérium és az egész közigazgatási apparátus használta. Az 1919-es normatíva is hivatkozott az 1897. évi XX. törvénycikkre az államháztartási számvitelről és az adóhivatalok utasításairól, II. kötet, amely többek között a közpénzekkel való gazdálkodást szabályozta.

³⁵ Uo. 11., 31., 39. §.

³⁶ Például: *Lucrările privitoare la numiri, înaintări, încadrări, amenzi, etc. ale personalului din Ardeal dependinte de ministerul de interne vor fi efectuate numai de acest minister în urma rapoartelor autorităților în drept* [A Belügyminisztérium alá tartozó erdélyi személyzet kinevezésével, előlépésével, besorolásával, bírságolásával stb. kapcsolatos munkákat kizárólag ez a minisztérium fogja végezni, az illetékes hatóságok jelentései alapján]. *Buletinul Oficial al Ministerului de Interne*, 1922/2. 400.

³⁷ *Ordin circular (privind activitatea și personalul sedriilor orfanale)* [Körrendelet (az árvaházak tevékenységéről és személyzetéről)]. *Gazeta Oficială a Comisiunei Regionale de Unificare din Cluj*. 1921/41, sept. 8. 1.

³⁸ *Ordin circular (privind înființarea posturilor de contabili la oficiile subprefectului din fiecare județ)* [Körrendelet könyvelői állások létrehozásáról az egyes megyék alprefektusi hivatalainál]. *Gazeta Oficială a Comisiunei Regionale de Unificare din Cluj*. 1921/65, mart. 10. 2.

normatíva rendelkezései nagyrészt 1923-ig hatályban maradtak, amikor is elfogadták a Köztisztviselők Statútumát szabályozó törvényt, amely jóval szigorúbb, koherensebb és egységesebb módon szabályozta a közigazgatási tisztviselők felvételének és előlépésének feltételeit.³⁹

A gyakorlatban viszont az 1923-ban kezdeményezett változások közül – beleértve a köztisztviselők professzionalizációját is – keveset hajtottak végre 1925 előtt, amely évben a kutatási minta alapját képező iratanyag készült (ahogy ezt tartalma és a benne szereplő adatok tipológiája is mutatja). A közigazgatás egységesítéséről szóló törvény (1925/95.) további változásokat vezetett be a közigazgatás minden szintjén, szabályozva az egyes kulcsfontosságú tisztségek (prefektus, alprefektus, szolgabírók, községi jegyzők) betöltéséhez szükséges feltételeket, és megerősítve a rendszer központosítását azáltal, hogy ezeket a prefektusi intézmény közvetlen hierarchikus alárendeltségébe és függőségébe helyezte.⁴⁰ Ez a jogszabály azonban már alaposabb kutatások tárgyát képezte,⁴¹ és mivel tanulmányunk a hatályba lépése előtti helyzetet elemzi, ezekre a szempontokra nem térünk ki részletesen.

Célkitűzések, források, módszerek

Jelen tanulmány fő célja, hogy kvantitatív módszerekkel elemezze az erdélyi megyei tisztviselők professzionalizációjának, illetve deprofesszionalizációjának kérdését. Ennek érdekében az 1925-ben hivatalban levő tisztviselőket elemezzük a szakképzettség és szolgálati tapasztalat szempontjából, és ezt hasonlítjuk össze az 1918-as helyzettel. A magyar közigazgatás utolsó éve és a román átmeneti közigazgatás utolsó éve közötti összehasonlítás a folytonosság, illetve a diszkontinuitás kérdéseire is rávilágít, jóllehet a háború alatt bekövetkezett változások miatt (a tisztviselőválasztások többszöri elhalasztása, sorozások, előlépések stb.) 1918 némileg eltér az 1914-ig tartó béke és stabilitás éveitől, de a folytonosság vizsgálata miatt célszerű volt az utolsó évet választani. A háború során a megyei tisztikarokban amúgy is nagyobb változások következtek be, a tisztviselők egy részét behívták vagy önként jelentkeztek a hadseregbe, helyettesítésük komoly problémát

³⁹ Lásd még: Sas, Florina – Sora, A. F. (ed.): *Lungul drum către primul Statut al Funcționarilor Publicarilor Publici din România. Deziderate, (ante)proiecte, legislație, opinii și dezbateri (1918–1923)*, Cluj-Napoca: Mega, 2019, mind a bevezető tanulmányt (Sora, A. F.: *Studiu introductiv. Funcția publică și funcționarii publici în România în primii ani după Marele Război (1918–1923)*, 11–52.), mind a benne publikált forrásokat.

⁴⁰ Az 1925/95. sz. törvény (1925. június 13-i 1972. sz. rendelet). *Monitorul Oficial*, 1925/128, iun. 14. 6886–6890.

⁴¹ Válogatott szakirodalom: Sachelarie – Georgescu, 1968. 1194–1196; Agrigoroaiei, 1998–1999. 59–76; Radu, 1998–1999. 15–27; Guțan, 2005. 251–263; Calcan, 2010. 25–27; Calcan, 2016. 154–166.

okozott a vármegyei közigazgatásban – ahogy ezt a Belügyminisztériumba beérkezett panaszok is mutatják.

Az elmúlt években Egry Gábor és mások is a közszolgálat részleges folytonossága mellett érveltek.⁴² Azonban sem a tisztviselőkről nem készült átfogó statisztikai feldolgozás, sem a folyamat hatásairól, sem az etnikai hovatartozás és az új köztisztviselők szakképzettsége kapcsolatáról nem jelent meg eddig részletes elemzés. Tanulmányunkban statisztikai módszerek és kapcsolódó elemzések alkalmazásával módszeresen megvizsgáljuk azt a hosszú ideig kényesnek számító kérdést, hogy az etnikai/nemzetiségi hovatartozás milyen szerepet játszott a megyei tisztviselői testület átalakulásában. A történetírásban különösen a közigazgatási apparátus csúcán 1918 után bekövetkezett románosodást/románosítást emelték ki, ami elsősorban annak a következménye, hogy a magyar tisztviselők megtagadták a román állam iránti hűségeskü letételét, és sokan közülük – önként vagy kényszer hatására – Magyarországra távoztak. Az alsóbb szinteken a tisztviselők többségét megtartották, mivel egyrészt nem volt elegendő képzett román szakember, másrészt az alacsony fizetés kevésbé volt csábító a képzettebb románok számára, akik könnyen találhattak alkalmazást a különböző közigazgatási vagy más hivatalokban.⁴³

Az 1925-ös állapotot illetően azokat a történelmi Erdély szinte minden megyéjéről fennmaradt, a megyei és járási közigazgatásról készült kimutatásokat használtuk, amelyeket a közigazgatási egyesítésről szóló törvény küszöbön álló hatálybalépése alkalmával állítottak össze.⁴⁴ Ezek az igen részletes nyilvántartások tartalmazzák a tisztviselők adatait: név, beosztás, hivatali idő, hivatali osztály és fokozat, etnikai hovatartozás, iskolázottság, pályafutás és a közigazgatásban eltöltött idő („régiség”) 1918 előtt és után – erre vonatkozóan nem töltötték ki egyforma precizitással a táblázatot minden megyében –, a letett tisztviselői képességvizsga, fizetés és lakáshelyzet.

Az etnikai/nemzetiségi hovatartozást az iratokban egy erre szolgáló rovat alapján soroltuk be. A nyelvi különbségeken túlmutató részletezés (például román,

⁴² Egry Gábor: Posztbirodalmi átmenetek? In: Ábrahám Barna – Egry Gábor (szerk.): *Összeomlás, uralomváltás, nemzetállam-építés 1918–1925. Dokumentumválogatás I. kötet: Románia*. Budapest: Napvilág, 2019. 33–43.; Uő: Unholy Alliance? Language Exams, Loyalty, and Identification in Interwar Romania. *Slavic Review*, 2017/4. 959–982.

⁴³ Leuştean, 2003. 126–130.

⁴⁴ A tanulmányhoz az alábbi forrásokból származó adatokat használtuk fel: Arhivele Naționale Istorică Centrale, Fondul Ministerului de Interne (Román Nemzeti Történeti Központi Levéltár, Bukarest, Belügyminisztérium), 331. leltári szám, 90., 98., 100., 106., 124., 126., 143., 152., 162., 163., 169., 173., 191., 193., 195., 199., 209., 211., 345., 221., 226., 472. sz. dosszié. Köszönet kollégáinknak: dr. Florin Andrei Sora egyetemi docensnek, dr. Ovidiu Iudean kutatónak, dr. Gál Edinának és dr. Horváth Csabának az adatok összegyűjtésében és rendszerezésében nyújtott segítségért. Két megye (Torda-Aranyos és Alsó-Fehér) esetében a források nem maradtak fenn, Hunyad megye esetében pedig csak részlegesen. Jelen tanulmány valamennyi statisztikai számítása az illető adatsorokon alapul.

szász, német, magyar, székely, zsidó, cseh, lengyel stb.) arra enged következtetni, hogy ez nem csupán az irat kitöltőjének formális hozzárendelése volt, hanem egy-szersmind az etnonímák az identitás érzékelését (és talán önbesorolását) tükrözik, méghozzá elég nagy pontossággal ahhoz, hogy statisztikailag felhasználhatóak legyenek. A zsidók és a székelyek magyaroktól való elkülönítésének tendenciája a korszakban ismert gyakorlat volt, de politikai célzata ellenére nem befolyásolja az adatok statisztikai feldolgozhatóságát. Az etnikai besorolás érvényességét alátámasztó további érv, hogy a legtöbb tisztviselő tudott e statisztikák összeállításáról, sőt elvileg a kért adatok típusairól is, mivel azok szerepeltek a Belügyminisztérium által kiküldött körlevelekben, s néha még a *Belügyminisztérium Hivatalos Közlönyében* is megjelentek, ami csökkentette az adatok szándékos megváltoztatásának lehetőségét. Persze ezekből az adatokból nem lehet kiszűrni az olyan egyedi eseteket, mint például a rejtőzködő identitás, az újrafelfedezett identitás vagy az impériumváltás hatására bekövetkezett szándékos identitásváltás.

Az 1918 előtti vármegyei tisztviselők pályafutásának rekonstruálása céljából *Magyarország tiszti cím- és névtárát*⁴⁵ használtuk, amely tartalmazza a tisztviselők nevét és beosztását, lehetővé téve pályafutásuk meglehetősen pontos nyomon követését. Az iskolázottságra vonatkozó törvényes előírásokat ebben az időszakban az esetek túlnyomó többségében már betartották, a ritka kivételek többnyire az alacsonyabb szinteken fordultak elő.

A professzionalizáció összehasonlító elemzése során az alábbi adatokat használtuk: iskolázottság, a közigazgatásban eltöltött idő, az adott tisztségben eltöltött idő, a pályafutás alakulása 1918 előtt és után és az etnikai hovatartozás. A kezdeti mintát 527 olyan személyből alkottuk meg, akik a forrás alapján a megyei közigazgatásban voltak alkalmazva 1925-ben a történelmi Erdély 13 megyéjében (Alsó-Fehér és Torda-Aranyos megyékre nézve hiányoznak a listák). Az 527 személyt 15 szolgálati osztályba sorolták (11 tisztviselői és 4 segédosztály). Mi az elemzés során a mintában szereplő személyeket öt szintre soroltuk be a betöltött pozíció alapján.

Az első szint a közigazgatási elitet jelenti a szó szoros értelmében: ide tartoznak az alispánok, a megyei főjegyzők, a megyei tiszti főügyészek és a főszolgabírók. A főszolgabírókat is ebbe a kategóriába soroltuk, tekintettel a közigazgatásban betöltött fontos szerepükre – tulajdonképpen a megyei közigazgatás „arca” voltak a lakossággal való érintkezésben.⁴⁶ A mintából kihagytuk a főispánokat/prefektusokat,

⁴⁵ *Magyarország tiszti cím- és névtára*. XXXVII. évfolyam. Budapest: Pesti Könyvnyomda Rt. 1918. A vármegyei tisztviselői karrierrek rekonstrukciójához a korábbi évfolyamokat/köteteket is használtuk.

⁴⁶ Pál Judit – Popovici, Vlad: The Transformation of the Mid-Level Civil Servants' Corps in Transylvania in the Aftermath of the First World War: The High Sheriffs between 1918 and 1925. In: Becker, Peter et al. (ed.): *Hofratsdämmerung? Verwaltung und ihr Personal in den Nachfolgestaaten der Habsburgermonarchie 1918 bis 1920*. Wien: Böhlau, 2020. 155–178.

mert 1918 előtt és után is alapvető különbség volt köztük és a megyei tisztviselők között: a főispánokat 1918 előtt a belügyminiszter javaslatára a király nevezte ki, nem tartoztak a megyei tisztviselők közé, és ahogy fentebb is említettük, képesítési előírást sem az 1883. évi I. törvény, sem a *Köztisztviselők Statútuma* nem szabott meg számukra. Az első szinten helyezkednek el tehát a széles döntési jogkörrel és társadalmi presztízzsel rendelkező tisztviselők.

A második szinten azok a tisztviselők állnak, akik a közigazgatási elit utánpótlását képezték: a (vár)megyei jegyzők, a számviteli osztály igazgatója és a szolgabírók. Többségük a helyi elithez tartozott, akiknek kapcsolati hálója túlterjedt lakóhelyük szűk keretein. A harmadik szinten találjuk a speciális szakképzettségű szaktisztviselőket, mint például a levéltárosokat és a számvivőket (könyvelőket). A negyedik szintet a megyei közigazgatási személyzet további tagjai alkotják, akiket a jogszabályok a szolgálati osztályrendszerbe soroltak: irodafőnökök, segédhivatali főnökök, gyakornokok, írnokok. Általában ezen a szinten találjuk a pályájuk elején álló felsőfokú végzettséggel rendelkezőket vagy egyetemistákat is, akik a harmadik szint tagjaihoz képest gyorsabban tudtak előlépni. Végül az ötödik szintre azok kerültek, akiket a jogszabályok értelmében segédszemélyzetnek minősítettek, és akikre külön osztályrendszer vonatkozott: napidíjasok, gépíró(nő)k, sofförök stb. Ezen a ponton érdemes megjegyezni, hogy bár a hatályos jogszabályok alapján húzták meg, a negyedik és ötödik szint közötti határvonal a gyakorlatban nem mindig egyértelmű, amint az a statisztikai elemzésekből is kitűnik.

A köztisztviselők általános helyzete 1925-ben

A 13 erdélyi megyében 1925-ben felsorolt 527 köztisztviselő közül, akikről fennmaradtak adatok, 157 (kb. 30%) az egykori magyar vármegyei közigazgatásból származott, de közülük csak 12 (2,3%) tekinthető az egykori közigazgatási elit tagjának (1. szint). Többségük 1918 előtt főszolgabíró volt, akik az új rendszerben a központi megyei közigazgatásba kerültek át és ott léptek elő. Etnikai szempontból ez a szűk elit öt magyarból, négy románból és három németből állt. A korábbi megyei közigazgatás második és harmadik szintjéről 56 fő (24 + 32, 10,6%) került a megyei közigazgatásba, közülük 23 magyar, 18 német, 11 román, három zsidó és egy lengyel. A többi 89 (44 + 45, 56,7%) egykori megyei tisztviselő az alsóbb szintekről (4. és 5. szint) érkezett. Néhányan közülük látványos pályát futottak be, mint például Anton Gheorghe, aki a háború előtt bírósági gyakornok volt, majd az új rendszerben a Szolnok-Doboka megyei csákgörbői járás (ma Gârbău, Szilágy megye) főszolgabírója lett. Hét másik egykori gyakornokot szolgabírói állásban találunk, egy pedig megyei jegyző lett. A korábbi vármegyei közigazgatásból származó tisztviselők részletes kimutatását az 1. táblázat tartalmazza.

A többi öt elkülönülő kategóriát alkotnak a községi és körjegyzők, akiknek volt bizonyos mértékű közigazgatási tapasztalatuk, számuk 70 fő (13,3%) (1. táblázat, 7. sorszám). Bár kissé erőltetetten, de a megyei közigazgatás 3–4. szintjén állókkal

rokoníthatók. Ez a szakmai csoport valósította meg 1919 után az egyik leginkább szembetűnő karrierugrást, ugyanis 57-en közülük (80%) eljutottak a megyei közigazgatás 1. és 2. szintjére, így tulajdonképpen elhagyva a falusi környezetet a közigazgatási elit tagjaivá váltak. Hasonló ugrás 1918 előtt – a rendkívüli eseteket leszámítva – elképzelhetetlen volt. Az újonnan előlépett jegyzők mindössze egy-negyede rendelkezett folyamatban lévő vagy befejezett egyetemi tanulmányokkal, a többieknek rövid tanfolyamokat követően megszerzett jegyzői oklevele volt. Mindez dokumentálja és statisztikailag is alátámasztja L. Leuştean magyarázatát az új román közigazgatás első éveiben fellépett községi jegyző-„ínségre”,⁴⁷ amihez az a körülmény vezetett, hogy a pozíciókat 1918 előtt betöltők jelentős része látványos karrierugrást hajtott végre az új állami berendezkedésben.

1. táblázat

*Az erdélyi megyei tisztviselők etnikai megoszlása 1925-ben
(az 1919 előtt betöltött tisztségek szerint)*

Sor-szám	1918-as szint	Román	Magyar	Német	Más	Összesen (%)
1	<i>Vármegye 1</i>	4	5	3	0	12 (2,3%)
2	<i>Vármegye 2</i>	5	5	14	0	24 (4,6%)
3	<i>Vármegye 3</i>	6	18	4	4	32 (6%)
4	<i>Vármegye 4</i>	8	21	15	0	44 (8,3%)
5	<i>Vármegye 5</i>	15	20	9	1	45 (8,5%)
6	Összesen a korábbi vármegyei közigazgatásból (1+2+3+4+5)	38	69	45	5	157 (29,8%)
7	<i>Községi és körjegyzők</i>	58	8	1	3	70 (13,3%)
8	Összes közigazgatási tapasztalattal rendelkező (6+7)	96	77	46	8	227 (43%)
9	<i>Külsősök/Közigazgatási tapasztalattal nem rendelkezők</i>	211	66	19	4	300 (57%)
10	Összesen (8+9)	307	143	65	12	527 (100%)

A jegyzők helyzete több szempontból is érdekes: a tisztviselők olyan kategóriáját alkották, amely az I. világháború előtt hatékonyan szervezkedett és védte érdekeit, ennek egyik bizonyítéka a községi és körjegyzők felkészítésére szolgáló különleges közigazgatási tanfolyamok megszervezése.⁴⁸ A jegyzői tisztség magas presztízst biztosított a községek szintjén, és általában véve tisztes megélhetést is, ezért vonzó lehetőséget jelentett azoknak a középfokú végzettségű fiatal roma-

⁴⁷ Leuştean, 2003. 128–129.

⁴⁸ Földi István egy vármegyére vonatkoztatva mutatja be az intézmény működését: A községi és körjegyzők társadalma és mozgalmái Nógrád vármegyében 1873–1950. In: *Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból*. 32. kötet. Salgótarján: Nógrád megyei Levéltár, 2002. 20–66.

noknak, akik a vármegyei választási rendszerben hátrányos helyzetben lévén nem kerülhettek be a vármegyei tisztviselők körébe. Ugyanakkor a jegyzőké volt a háború végén a leginkább fenyegetett és sebezhető kategória. 1918 őszén az erdélyi községi és körjegyzők jelentős része menekülni kényszerült vagy atrocitás áldozata lett, mivel – jogosan vagy jogtalanul – háborús segélyek elsikkasztásával, korrupcióval, hatalommal való visszaéléssel és hasonló vádakkal illették őket, a lakosság szemében bűnbakká váltak a háború okozta minden szenvedésért, és ellenük összpontosult a hatóságokkal szembeni elégedetlenség.⁴⁹

Összességében az 1925-ös erdélyi megyei közigazgatásban dolgozóknak csupán 43%-a rendelkezett valamilyen közigazgatási tapasztalattal 1918 előtt (1. táblázat, 1–8. sor), közülük is csupán egy szűk kisebbségnek volt döntéshozói tapasztalata (1. táblázat, 1. sor). A fennmaradó 300 köztisztviselő (57%) (1. táblázat, 9. sor) a háború előtt és alatt vagy a magánszférában dolgozott, vagy túl fiatalok voltak, és csak most léptek be a közigazgatásba. Ezeknek több mint egyharmada (115 fő) 1925-ben 1. és 2. szintű pozíciókat töltött be – többségük főszolgabíró vagy szolgabíró –, ők egyetemi, teológiai és pedagógiai intézetekben szerzett vagy valamilyen szaktanfolyami végzettséggel rendelkeztek. Ugyanebbe a kategóriába tartozik néhány könyvelő is, akik középiskolai és szakirányú tanulmányokat végeztek. A 4. és 5. szinten az újonnan alkalmazottak többsége kijárta az általános iskolát és esetleg a középiskola első két évfolyamát. A háború alatt és közvetlenül utána néhányan a férfiak közül alacsonyabb rendfokozatú tisztként szolgáltak. Ezeken a szinteken a közigazgatási tapasztalat nélküli alkalmazottak egyharmada nő volt (155-ből 54), és korábbi szolgálat nem jelenik meg az iratokban. A forrásanyagban szereplő 78 nő közül mindössze 18 (23%) dolgozott az 1918 előtti közigazgatásban, javarészt mint napidíjas alkalmazott, akik az általános iskolát már kijárták, és esetleg középiskolai tanulmányokat is folytattak. Az 1918 utáni időszakban hárman alacsonyabb beosztásba kerültek annál, mint amilyet korábban betöltöttek.

A fenti adatok a testület egészére vonatkoznak. Ha kizárólag az 1925-ben „közigazgatási elitként” meghatározható 1. szint tagjait nézzük (114 fő), közülük 28-an az egykori vármegyei közigazgatásból, 32-en a korábbi községi és körjegyzők közül, míg 54-en a magánszférából kerültek ki. A közigazgatás legfelsőbb szintjén a közigazgatási tapasztalattal bíró személyzet aránya valamivel jobb volt, mint összességében, ugyanakkor a magánszférából érkezett tisztviselők és a volt jegyzők itt is a személyzet 75%-át adták. Az iskolázottságot tekintve 75%-uknak volt

⁴⁹ Egy Gábor: Közvetlen demokrácia, nemzeti forradalom. Hatalomváltás, átmenet és a helyi nemzeti tanácsok Erdélyben, 1918–1919. *Múltunk*, 2010/3. 95; Groza, Mihai-Octavian: *Județul Alba în toamna și iarna anului 1918. Memoria revoluției și a violenței revoluționare*. In: Dumbrăvescu, Nicolae (ed.): *Tinerii istorici și cercetările lor*. III. köt. Cluj-Napoca: Argonaut, 2016. 131–140. Lásd még: Pál Judit: The System of Government Commissioners during the First World War and the Organization of the Government High Commissioners Office in Transylvania. *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*, *Historia*, 2018/2. 62–98, különösen 83.

egyetemi oklevele, míg a többiek más felsőoktatási intézményben vagy különleges tanfolyamokon szereztek képesítést. A forrás egyetlen esetben említ csupán érettségizett tisztviselőt: Iacob Cornea főszolgabírót Négyfaluban.

2. táblázat

A megyei tisztviselők etnikai megoszlása Erdélyben 1925-ben

<i>Szint 1925-ben</i>	<i>Román</i>	<i>Magyar</i>	<i>Német</i>	<i>Más</i>	<i>Összesen (%)</i>
Megye 1	95 (18%)	6 (1,1%)	13 (2,5%)	0	114 (21,6%)
Megye 2	76 (14,4%)	23 (4,4%)	13 (2,5%)	2 (0,4%)	114 (21,6%)
Megye 3	30 (5,7%)	39 (7,4%)	11 (2,1%)	6 (1,1%)	86 (16,3%)
Megye 4	67 (12,7%)	44 (8,3%)	13 (2,5%)	4 (0,8%)	128 (24,3%)
Megye 5	39 (7,4%)	31 (5,9%)	15 (2,8%)	0	85 (16,1%)
<i>Összesen</i>	<i>307 (58,3%)</i>	<i>143 (27,1%)</i>	<i>65 (12,3%)</i>	<i>12 (2,3%)</i>	<i>527</i>

A közigazgatásban és a munkakörben szerzett tapasztalatok tekintetében a magánszférából érkező köztisztviselők 57%-a jelentősen hozzájárult e mutatók átlagértékének csökkenéséhez (4a-b. táblázat), mivel ők tették ki a felsőbb szintek (1–2., „közigazgatási elit”) tisztviselőinek felét, valamint az alsóbb szintek tisztviselőinek körülbelül kétharmadát (3. táblázat).

3. táblázat

*Az erdélyi megyei tisztviselők megoszlása 1925-ben
az 1919 előtt betöltött tisztség vagy foglalkozás alapján*

<i>Szint 1925-ben</i>	<i>Közigazgatási tisztviselők 1919 előtt</i>	<i>Községi- és kör- jegyzők 1919 előtt</i>	<i>1919 előtt közigazgatási ta- pasztalat nélkül</i>	<i>Összesen (%)</i>
Megye 1	28 (5,3%)	32 (6,1%)	54 (10,2%)	114 (21,6%)
Megye 2	28 (5,3%)	25 (4,7%)	61 (11,6%)	114 (21,6%)
Megye 3	46 (8,7%)	10 (1,9%)	30 (5,7%)	86 (16,3%)
Megye 4	40 (7,6%)	2 (0,4%)	86 (16,3%)	128 (24,3%)
Megye 5	15 (2,8%)	1(0,2%)	69 (13,1%)	85 (16,1%)
<i>Összesen</i>	<i>157 (29,8%)</i>	<i>70 (13,3%)</i>	<i>300 (56,9%)</i>	<i>527</i>

Ezek a tartományi szintű általános adatok azt jelzik, hogy 1918 és 1925 között széles körű visszaesés tapasztalható a professzionalizációs folyamat mutatóiban mind a közigazgatási elit szakmai képzettsége terén (az egyetemi végzettségük aránya megközelítőleg 100%-ról körülbelül 70%-ra csökkent), mind pedig – és ez a hangsúlyosabb – a döntéshozatali szintek (1. és 2. szint) közigazgatási tapasztalata szempontjából. A végzettségbeli különbség jelentős, de nem meghatározó, figyelembe véve, hogy a fennmaradó 30% a legtöbb esetben valamilyen felsőfokú vagy szakirányú végzettséggel rendelkezett, az alsóbb szinteken pedig azok közül, akiknek nem

volt egyetemi diplomájuk, néhányan 10–15 éves közigazgatási tapasztalattal bírtak. E tekintetben jóval problémásabb a magánszférából érkezett tisztviselők magas aránya a közigazgatás élén (csaknem a felük), amely statisztikailag a közszolgálatban eltöltött átlagos időt és a vezetői tapasztalatot jelentősen csökkenti. Gyakorlatilag minden egyes, szolgálati régiséggel és tapasztalattal rendelkező magas rangú megyei tisztviselőre három 1918 után frissen felvett tisztviselő jutott, és ez a helyzet minden alacsonyabb szinten láncreakcióként ismétlődött. Igaz, a három újonc közül egy általában egykori községi vagy körjegyző, a magánszférából érkezettek közül pedig nem kevesen voltak korábban ügyvédek, akik szakmai gyakorlatuk során folyamatos kapcsolatban álltak a bürokráciával, ami azonban elégtelen ellensúlyát képezte az érdemi közigazgatási tapasztalat hiányának.

4a. táblázat

Az 1919 előtt is tisztséget betöltött erdélyi megyei tisztviselők átlagos közigazgatási tapasztalata 1925-ben

<i>Közigazgatási szint 1918-ban</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>Jegyzők</i>
Közigazgatási tapasztalat 1925-ben (években)	22,0	22,3	22,4	21,9	17,6	18,1
Tapasztalat a jelenlegi vagy magasabb beosztásban 1925-ben (években)	14,0	10,6	13,4	12,6	10,5	4,7

4b. táblázat

Az összes erdélyi megyei tisztviselő átlagos közigazgatási tapasztalata 1925-ben

<i>Közigazgatási szint 1925-ben</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Közigazgatási tapasztalat 1925-ben (években)	15,0	12,5	14,5	9,9	7,5
Tapasztalat a jelenlegi vagy magasabb beosztásban 1925-ben (években)	5,8	5,9	7,1	7,0	7,1

Végül, de nem utolsósorban elemzésünk kérdéseket vet fel a korabeli diskurzusban és a történetírásban jelentkező egyik, nevezetesen a Román Ókirályságból beáramló tisztviselők nagy számára vonatkozó közhelyet illetően. Az adatbázisunkban levő 527 tisztviselő között mindössze két ilyen személyt azonosítottunk. Ha valóban jelentős létszámú személyzet érkezett a Regátból, az biztosan nem érintette a megyei közigazgatást 1925-ig.

A közigazgatási pályán való előmenetelt befolyásoló tényezők 1919–1925 között

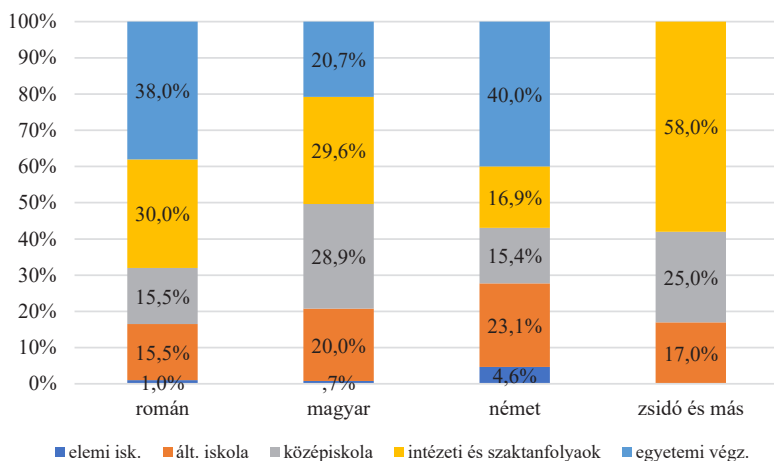
Ezek az összefoglaló megállapítások számos újabb kérdést vetnek fel; megválaszolásuk céljából a fentiekben vizsgált mutatók közötti kapcsolatok statisztikai elemzéséhez folyamodtunk, és mivel a közigazgatási személyzet a magánszférából érkező új tisztviselők beáramlásával és ezzel párhuzamosan a tisztviselői kar etnikai átalakulásával változott a leglátványosabban, az elemzés során az etnikai változó szerepére, valamint az iskolázottság, a szolgálati idő és a közigazgatási beosztás szintje közötti kapcsolatokra összpontosítottunk. A korszak forrásaiból összeállított adatbázis technikai jellemzői miatt többnyire varianciaanalízist (ANOVA) alkalmaztunk, és ahol az adatkészlet lehetővé tette, a szolgálati idő/tapasztalat, a beosztás szintje és az iskolázottsági szint közötti kapcsolatok esetében az ordinális (sorrendi) változók közötti korrelációkat (Spearman-féle rho) használtuk.⁵⁰

Az etnikai hovatartozás és az iskolázottsági szint közötti kapcsolatot vizsgálva a statisztikai elemzés azt mutatta, hogy 1925-ben a legmagasabb szintű végzettséggel (amin formális képzettséget értünk) rendelkező csoport a románoké volt, őket követték a németek, majd a magyarok és a zsidók. A románok és a németek körében a leggyakoribb végzettségi szint az egyetemi tanulmányok, míg a magyarok és a zsidók esetében (ez utóbbi csoport elemzése a kis mintaszám miatt problémás)⁵¹ a rögtön következő szint: a középiskola utáni szakképzés és más felsőbb

⁵⁰ Az elemzéseket Székely István Gergő politológus végezte, akinek a tanulmány szerzői köszönetüket fejezik ki mind a szakértésekért, mind az építő jellegű megjegyzésekért és az általa javasolt kiegészítésekért. Munkája jelentős mértékben hozzájárult a történeti következtetések statisztikai megalapozásához.

⁵¹ A különböző szinteken dolgozó köztisztviselőkről statisztikákat alkalmanként már 1918 előtt is készítettek, de a dualista Magyarországon hivatalosan csak az izraelita valláshoz tartozó állampolgárokat tekintették zsidónak, ennek következtében a zsidók statisztikai azonosítása kizárólag felekezeti hovatartozás alapján történhetett (lásd: Vármegyei tisztviselők. In: *Magyar Statisztikai Közlemények*. 16. köt. Budapest: Athenaeum, 1906. 140–143.). Ezzel szemben az 1920-as évek Romániájában az etnikai származást ugyanolyan fontosnak tekintették, mint a felekezeti hovatartozást, osztályozási kategóriává vált, és az állam érdekelt volt a „kisebbségi tisztviselők” nyilvántartásában. Lásd: Sora, Andrei Florin: *Être fonctionnaire «minoritaire» en Roumanie. Idéologie de la nation et pratiques d'État (1918–1940)*. In: Marton, Silvia – Oroveanu, Anca – Țurcanu, Florin (eds.): *L'État en France et en Roumanie aux XIXe et XXe siècles*. Bucarest: New Europe College, 2011. 167–195. Azonban mind 1918 előtt, mind pedig azt követően a zsidó megyei tisztviselők száma rendkívül alacsony volt. Máramaros vármegye tisztikarának vizsgálata mutatja, hogy zsidó származású orvosok nagyobb számban voltak jelen, de a tényleges közigazgatásban nagyon kevesen voltak (a dualizmus kori tisztikar 3,7%-át képezték), egyetlen főszolgabíróról találunk közöttük, akit országgyűlési képviselőnek is megválasztottak. Szabó Zsolt: *Máramaros vármegye közigazgatási elitje 1822 és 1918 között*. PhD disszertáció, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, 2025. 253.

fokú oktatási intézményben végzett tanulmányok.⁵² Ezen általános különbségek ellenére csak a románok és a magyarok iskolázottsági szintje közötti különbség mutat statisztikai jelentőséget ($p < 0,01$).

1. ábra. A megyei tisztviselők nemzetisége és iskolai végzettsége közötti kapcsolat 1925-ben

A különbség magyarázata az 1918 után érkező, felsőfokú végzettséggel rendelkező román tisztviselők beáramlásában rejlik, akik túlnyomórészt a magánszférából érkeztek, ezt pedig tovább erősítette az egyetemet végzett magyar egykori tisztviselők – különösen az 1. és 2. szinteken állók – részéről a szolgálat folytatásának megtagadása és/vagy a román hatóságok bizalmatlansága velük szemben, aminek következtében ezeket a tisztviselőket addig alacsonyabb közigazgatási beosztásban dolgozó (3–5. szint) vagy a magánszférából érkező románokkal és kis részben megbízhatónak tartott magyarokkal helyettesítették. Az alsóbb szintekről előlépett magyarok száma jóval alacsonyabb volt a románokénál, őket leginkább a székelyföldi megyékben léptették elő, ami pedig a magánszférából érkezett magyar tisztviselőket illeti, köreikben a felsőfokú végzettséggel bírók aránya (35%) jelentősen alacsonyabb volt, mint a hasonló helyzetben lévő románoké (>70%). Az állásukban megmaradt és az újonnan belépő magyarok túlnyomó többsége az alacsonyabb közigazgatási szinteket (3–5. szint) foglalta el, és értelemszerűen

⁵² Ide soroltuk a nem egyetemi szintű értelmiségképzés intézményeit, mint a jogakadémiákat, papi szemináriumokat vagy a tanítóképzőket, a szakképzéshez pedig például a jegyzői és könyvelői tanfolyamokat.

alacsonyabb képzettséggel is rendelkezett (lásd az 1. táblázatot). Tulajdonképpen az, hogy az 1919–1920-as időszak zavaros körülményei között számos magyar tisztviselő megtagadta az új állam iránti eskütételt, ami a pozíciók egy jelentős részének megüresedését okozta, összekapcsolódva a magyar elit nagy részének bojkottjával, kettős hatást eredményezett a megyei közigazgatásban. Elsősorban egyszerűsítette az új hatóságok számára jelentős számú román etnikumú tisztviselőnek a közigazgatásba való integrálását, akik közül sokan a magánszférából érkeztek, de felsőfokú (túlnyomórészt jogi) végzettséggel rendelkeztek. Másodszorban megnyitotta a szakmai utat az alacsonyabb szinteken levő románok és egyes alacsonyabban képzett magyarok számára, akik – nyilván anyagi okokból is – hajlandóak voltak a román állam szolgálatába állni. E hatások mellett a politikai-közigazgatási elit gyors kicserélődése tömeges áttelepülési hullámot is elindított. Egy, a főszolgabíróknak szentelt tanulmányunk szerint az 1918-ban hivatalban lévők több mint egyharmada biztosan elhagyta Erdélyt, és Magyarországon telepedett le, bár az arány valószínűleg ennél is magasabb volt. E kulcspozíció betöltői közül mindössze hárman maradtak a román közigazgatásban 1918 után.⁵³

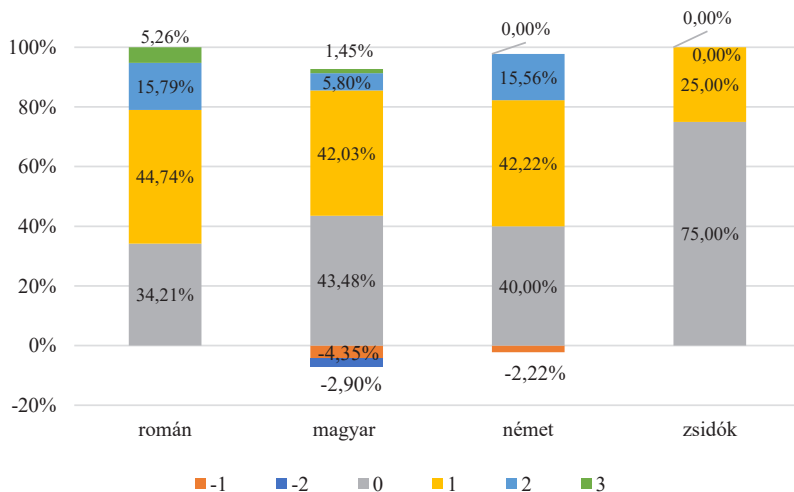
Eltekintve a románok és a magyarok közötti jelentős különbségtől (átlagban a legmagasabb, illetve a legalacsonyabb pozíciókat töltötték be a közigazgatási ranglétrán), a kisszámú németek és zsidók viszonylag homogén csoportot alkotnak, a 3–4. szinteken foglalnak el pozíciókat, különösen a megyei számviteli szektorban. A csúcson a legtöbb pozícióban románok voltak, őket nagy lemaradással németek és magyarok követték. A fent említett történelmi előzmények mellett ez a szász vezetők és az új hatóságok között született kompromisszumból következett, amely a szász lakosságú megyékben biztosította a német tisztviselők hivatalban maradását és folytonosságát.⁵⁴ Mindenesetre a szászok helyzete, akik már 1918 előtt is kisebbségi helyzetben voltak, nagyon különbözött a magyarokétól.⁵⁵ A románok az 1. szinten túlnyomó többségben voltak, és súlyuk az alsóbb szintek felé haladva csökkent, míg a magyarok súlya a felső szinten igen alacsony, a 3. szinten tetőzik, majd ismét láthatóan csökken. Tömeges jelenlétük a középső szinteken azzal magyarázható, hogy egyrészt a beosztásban megmaradó magyarok közül sokan olyan szakmai tudást és gyakorlatot igénylő, de nem döntéshozatali pozíciókat töltöttek be, mint például a könyvelés, másrészt pedig az új állami berendezkedésben a fordítottja következett be az 1918 előtti helyzetnek, amikor még a románok számára ütközött nehézségekbe a magasabb pozíciók elérése. A román köztisztviselők kiemelkedő jelenléte a 4. szinten a közvetlenül felette lévőhöz képest a pályájuk elején gyakornoki vagy írnoki

⁵³ Pál – Popovici, 2020. 169.

⁵⁴ Longaver, Timea – Popovici, Vlad: Considerații privind corpul funcționarilor administrativi județeni din zonele cu populație săsească în perioada 1919–1925. *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*, 2018. 15. 159–172.

⁵⁵ Az összefüggésekhez lásd: Ciobanu, Vasile: *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni 1918–1944*. Sibiu: Hora, 2001.

állásba felvett joghallgatók nagy számának tudható be, így valószínűleg az 1925-ös forrás alapján ezen a szinten a leendő közigazgatási elit „keltetőjét” azonosíthatjuk be, a román egyetemeken képzett román köztisztviselők első nemzedékét.

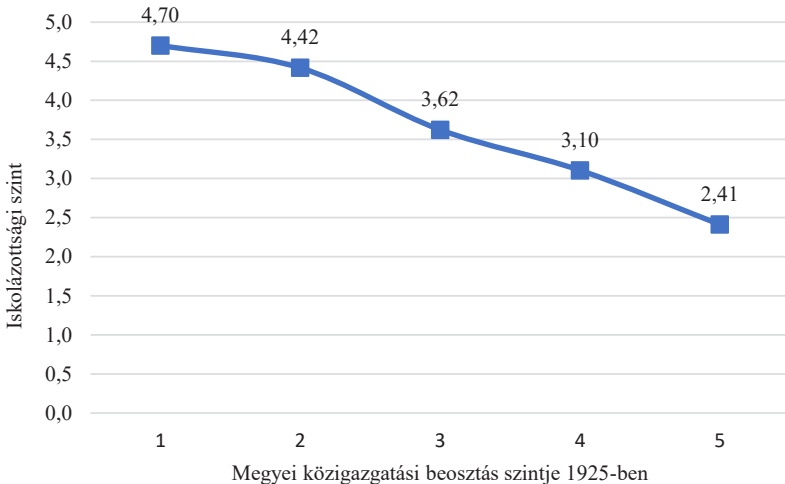
2. ábra. A közigazgatási pozíció változása etnikai hovatartozás szerint (1925 vs 1918)⁵⁶

Az 1925-ös célcsoportok statisztikai összehasonlítása az 1918 előttiékel nehézségeket okozott, mivel figyelembe kellett venni mind a községi és körjegyzők alkotta különleges kategóriákat, mind a magánszférából érkezők magas számát. Ami az etnikai mutatókat illeti, a legnagyobb stabilitást a németek csoportja mutatta: az 1925-ben hivatalban lévők közül kevesen jöttek a magánszférából, valamint a városi vagy a járási közigazgatásból. Függetlenül attól, hogy milyen szinten álltak korábban, többségük a megyei közigazgatásban szerzett tapasztalatot. A románok és magyarok között gyakorlatilag helycsere történt abban az értelemben, hogy az 1918 előtti közigazgatásban a román etnikai csoportra jellemző sajátosságok (alacsony létszám és minimális jelenlét a felsőbb szinteken) 1918 után viszonylag nagy mértékben a magyar tisztviselők csoportjára váltak jellemzővé. A két etnikai csoport közötti különbség egyik fontos eleme, hogy 1918 előtt a községi és járási közigazgatásban dolgozó románok aránya érzékelhetően magasabb volt, mint a magyaroké (2. ábra)

Az elemzések kimutatták, hogy 1919 és 1925 között a legnagyobb karrierugrás éppen az alsó szintekről érkező tisztviselőkre jellemző (1918-ban az 5. szinten

⁵⁶ A 2. ábra etnikai hovatartozásra bontva érzékelteti a karrierívet, ahol a –2 és 3 közötti mutatók a felfelé vagy lefelé megtett szintek számát jelzik (az 1918-as és az 1925-ös szint közötti különbség). Amikor a karrierlétrán visszalépés történt, azt negatív értékek jelzik.

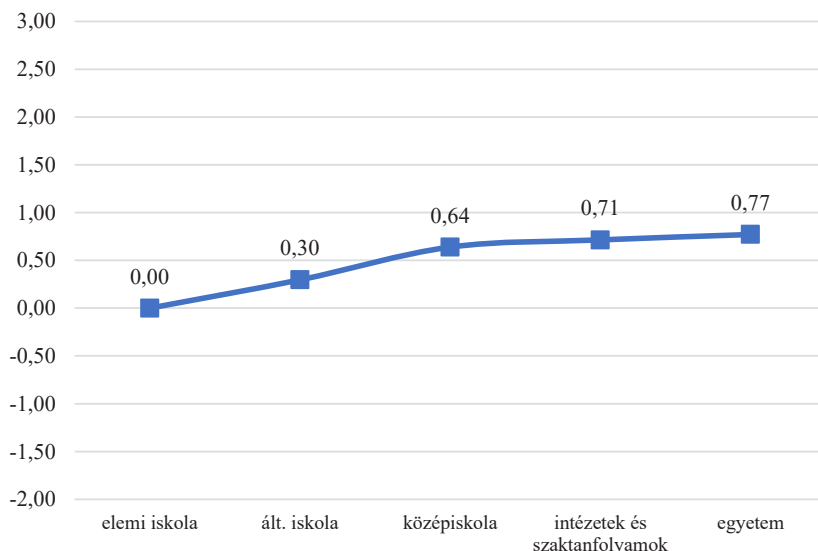
lévők átlagosan egy szintet léptek elő), valamint az egykori jegyzőkre. Ez részben azzal magyarázható, hogy a ranglétra felsőbb szintjein lévők számára már nem állt rendelkezésre jelentős előlépési lehetőség. Ami kizárólag a megyei közigazgatásból származó tisztviselőket illeti, nagyon kevés kivételtől eltekintve nem tapasztalható visszaesés a pozíciókban, ez pedig arra utal, hogy ahol csak lehetett, az 1919–1920-as zavaros átmeneti időszak ellenére is igyekeztek megtartani a korábbi tisztviselőket, és a hierarchia felsőbb szintjein elhelyezkedő magyar tisztviselők túlnyomó többsége addigra már elhagyta a közigazgatást. Pusztán statisztikai szempontból a legnagyobb előlépést a románok érték el (átlagosan 0,92 szint), őket követték a németek (0,71) és a magyarok (0,48), viszont csak a románok és a magyarok közötti különbség bizonyult statisztikailag jelentősnek ($p < 0,01$), ami tulajdonképpen tovább erősíti az előző megállapításokat (lásd az etnikai helycserét).

3. ábra. Az iskolázottsági szint és a közigazgatási beosztás szintje közötti összefüggés az erdélyi megyei tisztviselők körében 1925-ben

Az iskolázás és a közigazgatási beosztás közötti kapcsolatot három változó figyelembevételével elemeztük: az iskolázottsági szint, a közigazgatásban szerzett összes és a 1925-ös szinten létező tapasztalat. Míg az iskolázottsági szint és a közigazgatási beosztás szintje között szoros összefüggés figyelhető meg (0,618, $p < 0,01$), addig az utóbbi és a közigazgatásban szerzett teljes tapasztalat között a kapcsolat gyenge, de statisztikailag kimutatható (0,227, $p < 0,01$). Ez azt jelenti, hogy a közigazgatásban szerzett korábbi tapasztalat csak korlátozott mértékben befolyásolta a karrierlétrán való előlépést – valószínűleg a magánszférából érkező és a jegyzők közül kinevezett magas rangú tisztviselők nagy száma miatt. Sőt, tisztán statisztikai szempontból az

1919 előtti 1. szinten lévők esetében is megfigyelhető egy enyhe lefelé irányuló mobilitás (az általuk 1925-ben elfoglalt átlagos szint 1,08).

4. ábra. A közigazgatási pozícióban mutatkozó különbségek (1925–1918) az iskolázottság és a képzés különbségeinek eredményeként

Jóllehet az iskolázottsági szint szoros kapcsolatban áll a közigazgatásban betöltött pozícióval, annak hatása kevésbé hangsúlyos a mobilitási esélyek – vagyis a 1925-ben és 1918 előtt elfoglalt pozíció közötti különbség – tekintetében (korreláció: 0,231, $p < 0,01$). Sajnos az adatok hiányossága miatt ezt a szempontot csak az 1918 előtt is a megyei közigazgatásban dolgozó tisztviselők közül álló almintán (155 fő) tudjuk vizsgálni. Ha a különböző iskolázottsági szinttel rendelkező csoportok átlagos mobilitását az egyéni szinten megfigyelt minimumhoz (–2 szint visszalépés) és maximumhoz (+3 szint előlépés) viszonyítjuk, ahogyan a 4. ábrán látszik, a különbségek nem számottevőek, és az ANOVA teszt eredménye nem jelentős statisztikailag ($F=1,84$, $p=0,124$). Mégis, a post hoc elemzések feltárják, hogy az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők (különösen a csak elemi iskolai végzettségűek, mivel számuk túl alacsony a releváns statisztikai elemzéshez) jelentősen különböznek ($p < 0,05$) a két magasabb iskolai végzettségű csoporttól (szakirányú tanulmányok vagy egyetem), utóbbiak esetében nagyobb a mobilitás.

5. táblázat

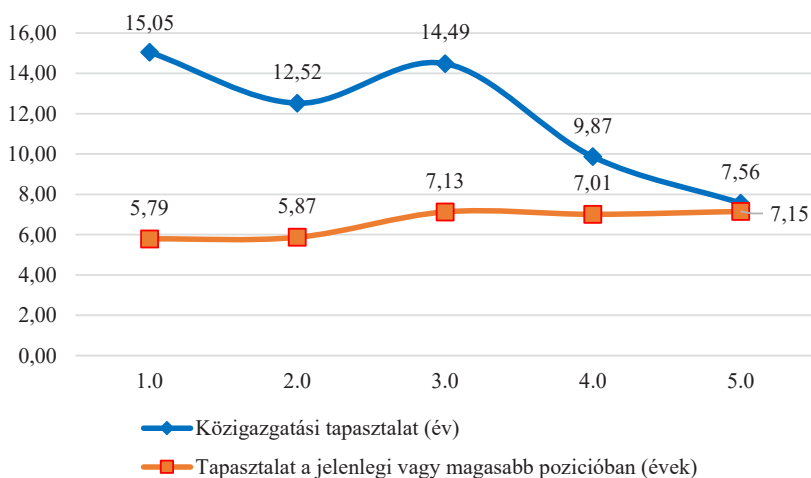
*A közigazgatási szint alakulása az 1919 előtt is szolgálatot teljesítő
köztisztviselők iskolázottsági szintje függvényében (a jegyzők kivételével)*

Tanulmányi szint	Közigazgatási szintkülönbség 1918–1925						Összesen
	–2	–1	0	1	2	3	
Elemi iskola	0	0	2	0	0	0	2
Általános iskola	2	3	10	9	3	0	27
Középiskola	0	1	13	21	0	1	36
Különleges intézetek és tanfolyamok	0	0	16	22	4	0	42
Egyetemi végzettség	0	1	22	14	9	2	48
Összesen	2	5	63	66	16	3	155

A csak általános iskolát (így neveztük az elemi és a négy polgárit vagy négy alsó gimnáziumi osztályt) végzett tisztviselők közül kevesen kerültek alacsonyabb beosztásba (5 fő = 3%), de ezek a helyzetek is szemléletesek. Mind az öt esetben kisebbségi tisztviselőkről van szó (négy magyar és egy német), és ötből három esetben nőkről, akik korábban a közigazgatás más ágazataiban (számvitel, posta) vagy más szinteken (szolgabírói hivatal) dolgoztak, és akik 1918 után immár csak mint gépírók tudtak elhelyezkedni a megyei közigazgatásban. Egy-egy visszalépés rögzíthető a középiskolai végzettségük körében (egykori levéltáros, aki befejezetlen középiskolai tanulmányokkal 1925-ben írnoki pozícióban volt), valamint az egyetemi végzettségük között is (egykori főszolgabíró, aki visszatért a pályája elején betöltött megyei jegyzői pozícióba). A középiskolai, középiskola utáni szakképesítésű és egyetemi végzettségű tisztviselők között az előlépők aránya magas, 52% és 62% között mozog (lásd az 5. táblázatot). Százalékosan a legtöbb előlépés a középiskola utáni szakképesítést szerettek körében történt, azonban az egyetemet végzettek között kétszer nagyobb volt az egy szintnél többet előlépők aránya.

A közigazgatásban szerzett tapasztalat, ahol arról adat áll rendelkezésre, mérsekelt erősségű összefüggést mutat az adott (1919 előtti) vagy magasabb szintű pozícióban (1919–1925 között) szerzett tapasztalattal (0,292, $p < 0,01$) (5. ábra). Az aktuális vagy magasabb pozícióban szerzett tapasztalat tekintetében a különbségek sokkal kisebbek, mint az általános hivatali időt illetően. Máskülönben egy erősebb összefüggés azt jelezte volna, hogy az előlépési lehetőségek rendkívül korlátozottak voltak, míg egy alacsonyabb vagy hiányzó összefüggés azt jelentené, hogy a tapasztalat egyáltalán nem számított az előlépés szempontjából. Más szóval, azok a tisztviselők, akik a közigazgatásban maradtak, és 1925-ben is azonosíthatóak, „karrierhivatalnokoknak” tekinthetők, és szolgálatukat 1925 után valószínűsíthetően jó eséllyel nyugdíjazásukig folytatták – a jogszabályi kereteket

is figyelembe véve ez az eshetőség szinte bizonyos, van példa arra, hogy néhány 1918 előtti köztisztviselő még 1938-ban is hivatalban volt, még hozzá vezető beosztásban.⁵⁷ Az elemzés egyik korlátozó tényezője, hogy szükségszerűen csak azon tisztviselők mintájára épül, akik 1925-ig a megyei közigazgatásban maradtak, mivel nem állnak rendelkezésre adatok a teljes tartományra azokról, akik időközben vagy elhagyták a megyei közigazgatást, vagy Magyarországra települtek, vagy elhaláloztak, vagy a magánszférába, vagy akár a romániai bürokrácia más ágazataiba igazoltak át.

5. ábra. Az erdélyi megyei köztisztviselők közigazgatási tapasztalata és a vizsgált állásban szerzett tapasztalata 1925-ben⁵⁸

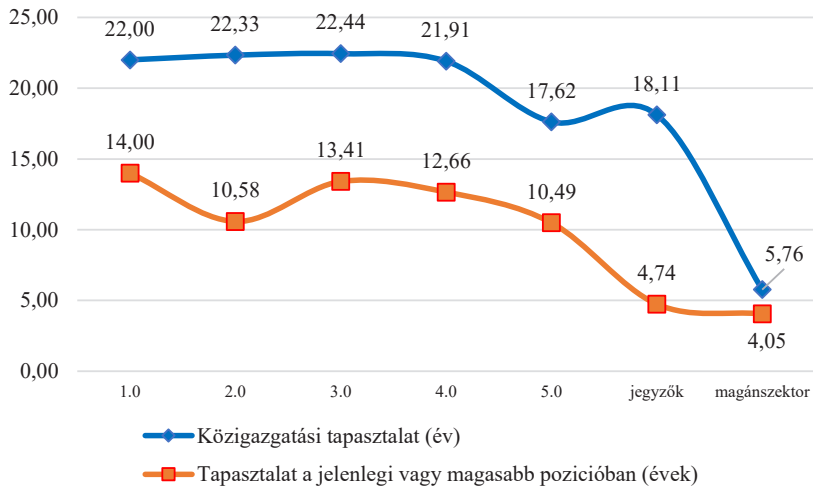
Figyelembe véve a korábbi elemzéseket és a kor ismert eseteit, mint például Ioan Corbuét,⁵⁹ feltételezhetjük, hogy a középszintű tisztviselők jelentős része (valószínűleg túlnyomórészt románok) 1919 után más közigazgatási ágazatokba helyezkedett át, ahol előnyösebb pozíciókat és magasabb fizetést érthettek el. Ez a kérdés azonban továbbra is nyitott, és tisztázására további átfogóbb, a megyei mellett a kor más fontos közigazgatási ágazataira (igazságszolgáltatás, szakigazgatás)

⁵⁷ Pál – Popovici, 2020. 171.

⁵⁸ Módszertani megjegyzés: a közigazgatási tapasztalatot 1925-ben mérték, és a statisztikai számítások során kizárólag ezeket az adatokat használtuk fel, még akkor is, ha az 1918-ban betöltött közigazgatási pozícióval hasonlítottuk össze (6. ábra). Az 5. ábrán a referenciaként használt közigazgatási szintek azok, amelyeket az illetők 1925-ben betöltöttek.

⁵⁹ Tanco, Teodor: Visul și viața lui Ioan Corbu. In: uő: *Virtus Romana Rediviva*. 4. Bistrița: Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Bistrița-Năsăud, 1981. 264–267.

is kiterjedő kutatások szükségesek. A magánszférából érkező tisztviselőket nem számítva, akik értelemszerűen tapasztalat híján voltak, az 5. és 6. grafikonok összehasonlítása rámutat, hogy 1918-ban az egykori jegyzők átlagos tapasztalata (szolgálati években számolva) megegyezett az 5. szinten dolgozó tisztviselőkével (kb. 18 év), eltérően a megyei közigazgatás más szintjein dolgozó tisztviselőkétől, ami 1918-ban mintegy 22 év volt. A hivatali pályán azonban egész másképpen haladtak előre; erre az alábbiakban még visszatérünk.

6. ábra. Közigazgatási tapasztalat és a vizsgált pozícióban szerzett tapasztalat az erdélyi megyei tisztviselők körében 1925-ben (az 1918-ban betöltött tisztség szerint)⁶⁰

A szolgálati tapasztalat visszaesése a 2. szinten betudható a jelentős számú, 1918 után újonnan kinevezett szolgabírónak, ugyanakkor jelezheti azt is, hogy ez a szint magasabb mobilitási lehetőségeket kínált. Lényegében a 2. szinten húzódik az a viszonylag nehezen meghúzható határvonal, ahol a bürokráciában foglalkoztatott „tömeg” felső szintje és a „közigazgatási elit” összefonódnak.

A fenti adatok azt mutatják, hogy mind az etnikai hovatartozás, mind az iskolázottság befolyásolja a közigazgatásban elfoglalt pozíciót, de van összefüggés az iskolázottság és az etnikum között is. A közigazgatási tapasztalat, valamint az 1919 előtt betöltött pozíció szintje egyaránt befolyásolta a karrierutakat, ami felveti

⁶⁰ Lásd az 5. ábra magyarázatát (a közigazgatási tapasztalatot 1925-ben években mérik), azaz a különbséggel, hogy a 6. ábrán a közigazgatási referenciaszintek az 1918-ban betöltött szintek.

a látszólag költői kérdést: a pályán való előlépés szempontjából melyik független változó volt ezek közül fontosabb 1918 után?

6. táblázat

Többváltozós regressziók az 1925-ös pozíció szintjét befolyásoló tényezőkkel és az 1918 és 1925 közötti változással

	<i>Helyzet 1925-ben</i>	<i>Mobilitás 1925–1918</i>
Iskolai végzettség (1–5)	0,722***	0,586***
<i>Etnicitás</i>		
Román	0,618***	
Német	0,120	0,163
Zsidó	0,153	–0,171
Magyar (referencia kat.)		
Adminisztratív tapasztalat (év)	0,021***	0,000
<i>1918 előtti pozíció szintje</i>		
1	1,116***	–2,491***
2		–1,680***
3	0,408*	–1,326***
4	0,176	–0,659***
5 (referencia kat.)		
Községi és körjegyzők	0,913***	–
Magánszféra	0,260*	–
<i>5 (referenciakategória)</i>		
N	527	154
Adj. R ²	0,617	0,526
% variancia	61,7%	52,6%
A közölt adatok nem standardizált regressziós együtthatók (B)		
*** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1		

A kérdés megválaszolására elvégeztünk egy többváltozós elemzést is (OLS lineáris regresszió⁶¹), amelyben a magyarázó változók az etnikai hovatartozás, az iskolázottság, a közigazgatásban eltöltött évek száma és az 1919 előtt betöltött pozíció szintje voltak. Az etnikai hovatartozás esetében a referenciakategóriát a magyar tisztviselők csoportja képviselte, hozzájuk viszonyítva elemeztük a többi

⁶¹ Mivel a függő változók (a közigazgatásban való foglalkoztatás szintje és a mobilitási szint) sorrendi jellegűek, a sorrendi logisztikus regressziókat is kipróbáltunk. Ezek hasonló eredményeket mutattak. A szövegben a lineáris modellek eredményeit mutatjuk be, mivel azok könnyebben értelmezhetők.

etnikai csoportot, míg az 1919 előtti pozíciók esetében a megyei közigazgatás legalsó szintjét (5) használtuk viszonyítási alapnak.

Az első elemzett függő változó – az 1925-ben betöltött pozíciószint – tekintetében a modellek statisztikailag jelentős hatást mutattak ki minden vizsgált változónál, eltérő nagyságban. Az oktatás hatása különösen erős: a magasabb iskolázottsági szint átlagosan körülbelül 0,7 szinttel magasabb pozíciót jelentett a vármegyei közigazgatási hierarchiában. Az etnikai hovatartozás szintén rendkívül fontos tényező és hasonló hatású, azonban statisztikailag jelentős különbség kizárólag a románok javára mutatkozott (azaz a németek és zsidók karrierlehetőségei nem tértek el lényegesen a magyarokétól). Ezek az eredmények érvényesek akkor is, ha a teljes mintát vizsgáljuk, és akkor is, ha csak az 1918 előtt is a közigazgatásban dolgozókat és az 1918 és 1925 közötti pozícióváltást használjuk függő változónak. Fontos különbség mutatkozik a két modell között a szolgálati idő hatását illetően, amely változó csak az egész mintára vonatkozóan az 1925-ös pozíciót elemző modellben tűnik relevánsnak. Még ez a hatás is gyengébb⁶² (jóllehet statisztikailag jelentős), mint az oktatásé, az etnikai hovatartozásé, vagy a modellekben az utolsó releváns tényezőé, a kiinduló közigazgatási szinté, amelyet a tisztviselők 1918 előtt elfoglaltak. Abban a modellben, amelyben az 1925-ös pozíció a függő változó, az 1918 előtti magasabb pozíció jelentősen növeli az esélyét annak, hogy valaki 1925-ben is magas pozíciót tölt be: az esélynövekedés legmagasabb az 1. szinten állók esetében, majd a 2. szinten állók következnek. Jóllehet az együttható jelentős a 3. szint esetében is (miközben a megyei közigazgatás alsó két szintjéről érkezők esélyei nem mutatnak eltérést), sokkal érdekesebb az a tény, hogy a jegyzők esélyei a 2. szinten lévőkéhez hasonlóak, míg a magánszférából érkezők a 4. és 5. szintekhez sorolódnak. Ha a függő változó a pozícióváltás 1918 és 1925 között (egy ilyen elemzés csak a megyei közigazgatásból érkező tisztviselők almintáján lehetséges), a változó hatása továbbra is jelentős, de amit mutat, kevésbé releváns. Az együtthatók negatívak, és annál kisebbek, minél magasabb a kiindulási szint. Ez egyszerűen azt jelzi, hogy a magasabb kezdő pozícióról az előlépés esélye kisebb, és legnagyobb esélye az előlépésre az 1918 előtti 5. szinten lévőknek van. Mindkét modell magyarázóereje jó, a két függő változó varianciáját előbbi esetben 61,7%-ban, második esetben pedig 52,6%-ban magyarázzák meg a bevont független változók.

⁶² Ha a többi független változó értéke állandó maradna, plusz egy év szolgálati idő elegendő lenne a 0,021–0,03 szintű változásához, azaz átlagosan 33–47 év kellene egy szintlépéshez (a statisztikai modelltől függően: a 33 év értéke egy – a tanulmányban nem részletezett – modelltől függ, amelyben nincs benne az 1918 előtti funkció szintjére vonatkozó változó, a 47 év pedig a tanulmányban közölt teljes modelltől, amely tartalmazza ezt a magyarázó változót is).

Következtetések

1919–1925 között az erdélyi megyei köztisztviselő-testületekben három tényező számított a magasabb közigazgatási beosztás elérésénél: az iskolázottság (szak-képzettség), az etnikai hovatartozás és az 1918-ban elfoglalt indulási pozíció. Úgy tűnik, statisztikai szempontból az előlépésre a legnagyobb hatást az iskolázottság szintje gyakorolta, azonban a román etnikumhoz tartozás (különösen a magyarhoz képest) szinte ugyanolyan hatást fejtett ki. A tisztviselők körülbelül egyharmadánál, akik az egykori vármegyei közigazgatásból származtak, az 1919-es indulási szint egyaránt kulcsfontosságú szerepet játszott a karrierben. Ha ehhez hozzávesszük az egykori jegyzők helyzetét, akik – mint láttuk – közigazgatási tapasztalatukhoz képest lényegesen nagyobb mértékben léptek elő, és általánosságban gyorsabban, mint a hasonló vagy magasabb szintű tanulmányokkal rendelkező magánszférából érkezők, arra a következtetésre juthatunk, hogy a rendszerben maradók és az újonnan belépők esetében 1919 után az iskolázottsági szint és az etnikai hovatartozás megközelítőleg azonos mértékben járult hozzá a karrierlehetőségek kiaknázásához, azonban az 1918-as szakmai kiindulási pozíció – és a megfelelő társadalmi kapcsolatháló – szintén fontos szerepet játszott. A közigazgatásban szerzett tapasztalat is számított, azonban hatása csekélyebbnek bizonyult a másik három változóhoz képest.

Az impériumváltást követő jelentős személyi változásokat több tényező befolyásolta. A fenti eredmények közül két szempontot emelünk ki, amelyek segítenek árnyaltabban látni a hivatalnoktestület az I. világháború utáni professzionalizálódását és/vagy deprofesszionalizációját. Egyfelől az etnikai hovatartozás nagy szerepe következtében mind a tisztségekbe kerülésnél, mind az előlépésnél torzultak a professzionalizáció elvei és logikája. Ez nem írja felül, viszont gyengíti a szakmai képzettség előírásának hatását, lehetőséget adva annak megkerülésére. A közigazgatási személyzet „románosodása/románosítása” olyan valóság, amely kezdetben részben a magyar tisztviselők jelentős számú lemondásának vagy emigrációjának, illetve félreállításának következménye volt, de amely folytatódott és intenzívebbé vált 1920 után. A folyamat elsősorban a vezetői és döntéshozói pozíciókat érintette, és kevésbé a tisztviselő-testület tömegét, különösen azokon az ügyosztályokon, ahol az etnikai többséget a magyarok vagy a németek alkották (akik különben a közigazgatási székelyként szolgáló városokban általában a népesség többségét képezte. Ez a folyamat még 1925-ig tovább zajlott, és bár nem helyettesítette a szakmai képzettséget, de lehetőséget adott bizonyos mértékű kivételezésekre az alól. Olyan folyamat kezdetéről van szó, amely a helyi közigazgatásban egészen a II. világháborúig a román tisztviselők számának érezhető növekedéséhez vezetett.⁶³

⁶³ Sora, 2011. 174–193.

Ugyanakkor egy ambivalens hatás is azonosítható az 1918-ban betöltött közigazgatási pozícióból származó előnyök tekintetében. Ez bizonyos mértékig pozitív tényező, mert lehetővé tette a rendszerben maradást és az előlépést azok számára, akik közigazgatási tapasztalattal rendelkeztek. Azonban az előlépések gyakran nem fokozatosan, a szakmai tapasztalatot figyelembe véve történtek (amely statisztikailag a professzionalizációt befolyásoló tényezők közül a legkevésbé fontosnak mutatkozott), és nem feleltek meg a iskolázottsági szintnek sem, ami arra enged következtetni, hogy az 1919 előtti közigazgatási apparátushoz való tartozás, még ha alacsonyabb szintű is (lásd a községi és körjegyzők helyzetét), helyzeti előnyt jelentett, és lehetővé tette a háború után az illetők széles körű társadalmi kapcsolatainak (amelyek bizonyára ugyancsak a hivatal révén jöttek létre) felhasználását a pályán való előrelépés érdekében. Ez a helyzet a professzionalizáció logikájában zavart idéz elő.

A fenti statisztikai következtetések jelentősége elsősorban abban áll, hogy árnyalják az erdélyi megyei közigazgatás 1919 és 1925 közötti átalakulásáról mind a román, mind a magyar történetírásban kialakult képet. Egyfelől megerősítést nyer az etnikai tényező fontossága (az általános románosodás/románosítás, a német anyanyelvű tisztviselők megtartása a szász területeken, a magyar tisztviselők megtartása alacsony és középszinten a Székelyföldön), valamint ennek közvetlen hatása a professzionalizáció szintjére azáltal, hogy csökkentette a szakképzettségi előírás szerepét az állások betöltésénél és az előlépésnél. Másfelől viszont a történetírásban jelentkező, némileg leegyszerűsítő nézetnek – miszerint intenzív románosítás csak a csúcson ment végbe, míg az alsóbb szinteken a régi tisztviselők megmaradtak – a megyei közigazgatásra vonatkozóan ellentmondanak a források és a statisztikai eredmények, hiszen a tisztviselők túlnyomó többsége az egykori megyei közigazgatáson kívülről érkezett.

Nyilvánvalóan szükség lesz a jövőben szélesebb körű, a bürokrácia több ágazatát lefedő kvantitatív elemzésekre, amelyek ezekre a kérdésekre alaposabban dokumentált választ adnak. A továbbiakban a történészeknek nagyobb hangsúlyt kell fektetniük a közigazgatási apparátus működése sokkal összetettebb társadalmi vonatkozásainak vizsgálatára. Ezek, különösen az egyéni kapcsolatok és a helyi elitesz csoportokhoz való tartozás tették lehetővé a szakmai és társadalmi előbbre jutást bizonyos tisztviselői kategóriák számára, amelyek a háború előtti körülmények között soha, vagy csak nagyon ritkán léphettek volna túl a munkavégzési helyszínt biztosító község szűk határain. A kvalitatív kutatások elmélyítéséig erre erős érvként szolgálhat az egykori jegyzők és a magánszférából érkező tisztviselők között fennálló statisztikai mobilitási különbség. Ebből a nézőpontból a professzionalizáció logikájától való eltérések nem csupán a nemzetállam-építő központi politikák

következményeinek tűnnek, hanem a helyi érdekcsoportok által kötött kompromisszumok eredményének is.⁶⁴

Ha ezt a regionális elemzést tágabb perspektívába helyezzük, kijelenthetjük, hogy a két világháború közötti időszakban folytatódtak a 19. századi tendenciák, legalábbis ami a nemzetállam és az etnikai szempontok szerepét illeti a tisztviselői kar alakításában, bár a kijelentést árnyalni kell. A nemzetállamok kialakulásával már a 19. században korlátozták a foglalkozási mobilitást, és az egyes szakmákhoz való hozzáférést olykor állampolgársághoz vagy nemzetiséghez kötötték. Ez a „nemzetiesítés” folytatódott, sőt radikalizálódott az I. világháború után több európai országban,⁶⁵ köztük Romániában is, azonban elemzésünk azt mutatja meg, hogy – legalábbis Erdélyben – fontos szerepe ellenére az etnikai kritérium nem vált kizárólagossá, sőt, statisztikai értelemben még csak elsődleges tényezővé sem. Általános tendenciának tűnik a professzionalizáció, annak ellenére, hogy egyértelműen a népességileg többséget alkotó és politikailag domináns etnikai csoportból származó hivatásos bürokraták alkalmazását és kiképzését részesítették előnyben. E tekintetben Erdély esete jól példázza azt, ahogyan a központi hatalomnak az állami szervek és intézmények „etnicizálására” irányuló törekvését mérsékelte az azok professzionalizációjára való törekvés, amelyet a kor követelményei és az állam igényei szabtak meg.

⁶⁴ Egyedül mikrotörténeti esettanulmányok tudnák megvilágítani a társadalmi kapcsolathálók szerepét a tisztviselői testület összetételének átalakításában és (etnikai hovatartozástól függetlenül) a helyi struktúrák ellenállását a központi hatalom nyomásával szemben. Lásd: Egry Gábor: *Fallen between Two Stools? Imperial Legacies, State-Society Relationships and the Limits of Building a Nation-State in Romania after the First World War. Südost-Forschungen*, 79 (2020). 4–31.

⁶⁵ Siegrist, 2004. 81–82.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fondul Ministerului de Interne (Román Nemzeti Történeti Központi Levéltár, Bukarest, Belügyminisztérium), 331. leltári szám, 90., 98., 100., 106., 124., 126., 143., 152., 162., 163., 169., 173., 191., 193., 195., 199., 209., 211., 345., 221., 226., 472. sz. dosszié

KIADOTT FORRÁSOK

Az 1911-ik évi országos jogászgűlés irományai, I. Vélemények. Budapest: Magyar Jogászegylet, 1911.

A magyar királyi pénzügyminisztérium ügykörére vonatkozó szolgálati szabályok gyűjteménye. Budapest: Magyar Királyi Pénzügyminisztérium, 1896.

Buletinul Oficial al Ministerului de Interne, 1922/2.

Decret Nr. 1 despre funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice, aplicarea legilor, despre funcționari și întrebuințarea limbilor. *Gazeta Oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria.* Sibiu, reprint. 1919/6, 01. 14/27. 25–26.

Decret Nr. 2 despre funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice. *Gazeta Oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria.* Sibiu, reprint. 1919/6, 01. 14/27. 26.

Decret Nr. 3 referitor la investirea cu drept municipal a orașului cu consiliu Sibiu. *Gazeta Oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria.* Sibiu, reprint. 1919/6, 01. 14/27. 26–27.

Decret Nr. 4 pentru stabilirea unor denumiri românești la administrație și *Gazeta Oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria.* Nagyszeben, reprint, 1919/7–12, 02. 1., 6., 8., 12., 19., 22. 9–10.

Magyarország tiszti cím- és névtára. XXXVII. évf. Budapest: Pesti Könyvnyomda Rt. 1918.

Monitorul Oficial, 1925/128, 06. 14. 6886–6890.

Normativ pentru salarizarea, numirea, încadrarea, înaintarea și pensionarea funcționarilor de stat. *Gazeta Oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria.* Cluj, 1919/69–70, 11. 25. 1–8.

Ordin circular (privind activitatea și personalul sedriilor orfanale). *Gazeta Oficială a Comisiunei Regionale de Unificare din Cluj.* 1921/41, 09. 8. 1.

Ordin circular (privind înființarea posturilor de contabili la oficiile subprefectului din fiecare județ). *Gazeta Oficială a Comisiunei Regionale de Unificare din Cluj.* 1921/65, 03. 10. 2.

Vármegyei tiszttviselők. In: *Magyar Statisztikai Közlemények*. 16. köt. Budapest: Athenaeum, 1906. 140–143.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ackroyd, S. [Stephen]: *Sociological and organizational theories of professions and professionalism*. In: Dent, Mike et al. (eds.): *The Routledge Companion to the Professions and Professionalism*. London: Routledge, 2016.
- Agrigoroaiei, Ion: Măsurile de unificare legislativă și administrativă în România Întregită. *Analele științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, seria Istorie, 44–45/1998–1999. 59–76.
- Brint, Steven: Eliot Freidson’s Contribution to the Sociology of Professions. *Work and Occupation*, 1993/3. 259–278.
- Brown, Phillip – Power, Sally – Tholen, Gerbrand – Allouch, Annabelle: Credentials, talent and cultural capital: a comparative study of educational elites in England and France. *British Journal of Sociology of Education*, 2016/2. 191–211.
- Burrage, Michael: Unternehmer, Beamte und freie Berufe. Schlüsselgruppen der bürgerlichen Mittelschichten in England, Frankreich und den Vereinigten Staaten. In: Siegrist, Hannes: *Bürgerliche Berufe. Zur Sozialgeschichte der freien und akademischen Berufe im internationalen Vergleich*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1988. 51–83.
- Calcan, Gh.: *Unificarea administrativă a României întregite (1918–1925). Integrarea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei în structurile administrației românești*. Cluj-Napoca: Mega, 2016.
- Calcan, Gheorghe: The Administrative Unification of the Completed Romania. The Stages of the Administrative Integration of Transylvania, 1918–1925. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 2010/6. 16–29.
- Cieger András: A politikus mint hivatás a 19. századi Magyarországon? *Korall*, 42. 2010. 131–150.
- Ciobanu, Vasile: *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni 1918–1944*. Sibiu: Hora, 2001.
- Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976.
- Dárdai Sándor: Az országos jogászgyűlés tárgyalásai. Közjogi és közigazgatási szakosztály. *Jogtudományi Közlöny*, 1911/43. 366–367.
- Dent, Mike et al. (eds.): *The Routledge Companion to the Professions and Professionalism*. London: Routledge, 2016.
- Egry Gábor: Fallen between Two Stools? Imperial Legacies, State-Society Relationships and the Limits of Building a Nation-State in Romania after the First World War. *Südost-Forschungen*, 79 (2020). 4–31.

- Egry Gábor: Közvetlen demokrácia, nemzeti forradalom. Hatalomváltás, átmenet és a helyi nemzeti tanácsok Erdélyben, 1918–1919. *Múltunk*, 2010/3. 92–108.
- Egry Gábor: Posztbirodalmi átmenetek? In: Ábrahám Barna – Egry Gábor (szerk.): *Összeomlás, uralomváltás, nemzetállam-építés 1918–1925. Dokumentumválogatás I. kötet: Románia*. Budapest: Napvilág, 2019. 33–43.
- Egry Gábor: Unholy Alliance? Language Exams, Loyalty, and Identification in Interwar Romania. *Slavic Review*, 2017/4. 959–982.
- Földi István: *A községi és körjegyzők társadalma és mozgalmai Nógrád vármegyében 1873–1950. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból. 32.)*. Salgótarján: Nógrád megyei Levéltár, 2002.
- Freidson, Eliot: *Professionalism: The Third Logic*. Chicago: University of Chicago Press, 2001.
- Galea, Aurel: *Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria (2 decembrie 1918 – 10 aprilie 1920)*, Târgu Mureș: Tipomur, 1996.
- Galea, Aurel: *Procesele verbale ale Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria*. Târgu Mureș: Editura Dimitrie Cantemir, 1999.
- Groza, Mihai-Octavian: *Județul Alba în toamna și iarna anului 1918. Memoria revoluției și a violenței revoluționare*. In: Dumbrăvescu, Nicolae (ed.): *Tinerii istorici și cercetările lor*. III. Cluj-Napoca: Argonaut, 2016. 131–140.
- Guțan, Manuel: *Istoria administrației publice locale în statul român modern*. București: All Beck, 2005.
- Iancu, Gheorghe: *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918–1920)*. Cluj-Napoca: Dacia, 1985.
- Halmos Károly – Szívós Erika: Doktor úr, tanár úr, főszerkesztő asszony: a hivátások a köztudatban és a modern történetírásban. *Korall* 42. 2010. 5–18.
- Leuștean, Lucian: *România și Ungaria în cadrul „Noii Europe” (1920–1923)*. Iași: Polirom, 2003.
- Longaver, Timea – Popovici, Vlad: Considerații privind corpul funcționarilor administrativi județeni din zonele cu populație săsească în perioada 1919–1925. *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*, 2018/15. 159–172.
- Lutz, Raphael: *Recht und Ordnung: Herrschaft durch Verwaltung im 19. Jahrhundert*. Frankfurt: Fischer Taschenbuch, 2000.
- Marton, Silvia: Becoming Political Professionals. Members of Parliament in Romania. In: Pál Judit – Popovici, Vlad (eds.): *Elites and Politics in Central and Eastern Europe (1848–1918)*. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang, 2014. 267–280.
- McClelland, Charles E.: Zur Professionalisierung der akademischen Berufe in Deutschland. In: Conze, Wolfgang – Kocka, Jürgen (ed.): *Bildungssystem und Professionalisierung in internationalen Vergleich*. Stuttgart: Klett-Cotta, 1985.

- Nelson, William E.: *The Roots of American Bureaucracy, 1830–1900*. Cambridge (Massachusetts) – London (England): Harvard University Press, 1982.
- Pál Judit – Popovici, Vlad: The Transformation of the Mid-Level Civil Servants' Corps in Transylvania in the Aftermath of the First World War: The High Sheriffs between 1918 and 1925. In: Becker, Peter et al. (ed.): *Hofratsdämmerung? Verwaltung und ihr Personal in den Nachfolgestaaten der Habsburgermonarchie 1918 bis 1920*. Wien: Böhlau, 2020. 155–178.
- Pál Judit: The System of Government Commissioners during the First World War and the Organization of the Government High Commissioners Office in Transylvania. *Studia Universitatis „Babeş-Bolyai”, Historia*, 2018/2. 62–98.
- Parsons, Talcott: Professionals. In: Sills, David L. – Merton, Robert K. (eds.): *International Encyclopaedia of Social Sciences*. Vol. 12. New York: Macmillan, 1968. 536–547.
- Parsons, Talcott: The Professions and Social Structure. *Social Forces*, 1939/4. 457–467.
- Perkin, Harald: *The Third Revolution: Professional Elites in the Modern World*. London: Routledge, 1996.
- Perkin, Harold: *The Rise of Professional Society: England Since 1880*. London – New York: Routledge, 1989.
- Radu, Sorin: Unificarea administrativă a României Mari în gândirea politică a lui Iuliu Maniu. *Annales Universitatis Apulensis. Historica*, 2–3, 1998–1999. 15–27.
- Sachelarie, Ovid – Georgescu, Valentin Al.: Unirea din 1918 şi problema unificării legislaţiei. *Studii. Revistă de Istorie*, 1968/6. 1185–1198.
- Sas, Florina – Sora, Andrei Florin (ed.): *Lungul drum către primul Statut al Funcţionarilor Publicarilor Publici din România. Deziderate, (ante)proiecte, legislaţie, opinii şi dezbateri (1918–1923)*, Cluj-Napoca: Mega, 2019.
- Siegrist, Hannes: Bürgerliche Berufe. Die Professionen und das Bürgertum. In: uő (ed.): *Bürgerliche Berufe. Zur Sozialgeschichte der freien und akademischen Berufe im internationalen Vergleich*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1988. 11–50.
- Siegrist, Hannes: The Professions in Nineteenth-Century Europe. In: Kaelble, Hartmut (ed.): *The European Way: European Societies during the Nineteenth and Twentieth Centuries*. New York – Oxford: Berghahn Books, 2004. 68–88.
- Sora, Andrei Florin: Être fonctionnaire „minoritaire” en Roumanie. Idéologie de la nation et pratiques d'État (1918–1940). In: Marton, Silvia – Oroveanu, Anca – Ţurcanu, Florin (eds.): *L'État en France et en Roumanie aux XIXe et XXe siècles*. Bucarest: New Europe College, 2011. 167–195.
- Sora, Andrei Florin: *Servir l'état roumain. Le corps préfectoral, 1866–1940*. Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 2011.
- Sora, Andrei Florin: *Studiu introductiv. Funcţia publică şi funcţionarii publici în România în primii ani după Marele Război (1918–1923)*. 11–52.

- Szabó Miklós: *Új vonások a századfordulói magyar konzervatív politikai gondolkodásban. Századok*, 1974/1. 43–44.
- Szabó Zsolt: *Máramaros vármegye közigazgatási elitje 1822 és 1918 között*. PhD disszertáció, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, 2025.
- Tanco, Teodor: *Visul și viața lui Ioan Corbu*. In: uő: *Virtus Romana Rediviva*. 4. Bistrița: Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Bistrița–Năsăud, 1981. 264–267.
- Turliuc, Cătălin: *Construcția națională românească și identitățile regionale. Modernizare și omogenizare în secolul al XX-lea*. In: Agrigoroaiei, Ion et al. (coord.): *România interbelică în paradigmă europeană*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005. 65–106.
- Vári András: *Félprofik, parciális polgárok, egészen úriemberek? A professzionizációs folyamat útjai és kutatási alternatívái a 19. századi Európában*. *Korall*, 42. 2010. 152–154.
- Weber, Max: *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. Frankfurt am Main: Zweitausendeins, 2008.
- Wilensky, H. L.: *The professionalization of everyone? American Journal of Sociology*, 1964/2. 137–158.
- Wilensky, Harold L.: *Minden szakma hivatás? Korall*, 42. 2010. 19–53.